

Новини

Міжнародна конференція
«Обчислювальний
інтелект і смарт-системи»

С. 3

Актуальне інтерв'ю

«На принципах
демократичного розвитку
суспільства»

С. 10-11

Взірець

Криворізькому
професійному гірничо-
технологічному ліцею – 80!

С. 16-17

Щире прагнення до значущих змін

23-25 жовтня відбулася XVI Міжнародна виставка
«Інноватика в сучасній освіті» в режимі онлайн

Привітання учасникам, організаторам і гостям надіслали президент Національної академії педагогічних наук України **Василь Кремень** і директор Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» **Євген Баженов**.

Цьогорічна виставка «Інноватика в сучасній освіті» – важлива подія в освітньому просторі країни, що представила актуальні досягнення всіх освітян усіх рівнів і видів освіти, управлінь, асоціацій, а також програми й рішення виробників і постачальників засобів навчання, асоціацій, фондів щодо забезпечення якості освіти та освітньої діяльності в умовах воєнного стану.

Виставка представила 276 учасників із Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Черкаської, м. Києва, а також Польщі, Литви, Румунії, Угорщини, Естонії.

Виставку супроводжувала змістовна тематична програма, яка включала 58 конференцій, презентацій, семінарів, круглих столів, дискусійних панелей, відкритих уроків, майстер-класів тощо в режимі онлайн за участю керівників, провідних фахівців і науковців НАПН України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,

практичних працівників сфери освіти, а також студентів, учнів, батьків і широкої громадськості. Обговорювалися питання формування компетентностей здобувачів освіти, професійної орієнтації та

побудови кар'єри, реалізації ідей педагогіки партнерства в Новій українській школі, впровадження STEM-освіти як одного з ключових інструментів

Закінчення на с. 15

Сімнадцять ЗВО України ввійшли до Times Higher Education World University Rankings 2025

9 жовтня в межах Всесвітнього академічного саміту британська рейтингова агенція «Times Higher Education» оприлюднила результати одного з найвпливовіших рейтингів університетів світу. Усього оцінювали 2095 установ зі 115 країн. Цього року до рейтингу внесено рекордну кількість українських університетів – 17 ЗВО із Дніпра, Івано-Франківська, Києва, Львова, Одеси, Сум, Ужгорода, Харкова та Чернівців. Також рекордною

є кількість українських університетів, які подали заявку для участі в рейтингу, – 55, що на третину більше порівняно з минулим роком.

Сумський державний університет отримав найвищу позицію серед українських ЗВО, увійшовши до групи університетів, що посіли місця в

діапазоні **801–1000** у світовому рейтингу. Усі інші українські заклади потрапили до групи **1501+**. Уперше в рейтинговій таблиці з'явилися **Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова та Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.**

Відповідно до методології **Times Higher Education World University Rankings**

2025, діяльність університетів оцінено за 18 показниками ефективності, які згруповано в п'ять узагальнених індикаторів: освітня діяльність, дослідницьке середовище, якість досліджень, співпраця з промисловістю та міжнародна відкритість.

Загалом аналітики Times Higher Education опрацювали **157 млн** цитувань та **18 млн** наукових публікацій із бази даних Scopus, а також опитали понад **93 тис.** науковців з усього світу під час проведення власних репутаційних опитувань.

За mon.gov.ua

Настановча сесія відділення філософії та суспільствознавства Київської МАН учнівської молоді

«Мотивація та допитливість» – меседж настановчої сесії – нового старту діяльності відділення філософії та суспільствознавства Київської МАН учнівської молоді.

Зала засідань Президії Національної академії педагогічних наук України зустріла юних дослідників – майбутніх освітніх амбасадорів, педагогів-новаторів, філософів та культурологів, знавців правничих наук, юристів та правозахисників, дослідників світових релігій, вірувань та культур, тих, хто прагне вивчати психологічні закономірності відносин та поведінкові патерни, досліджувати суспільні процеси та соціальні групи.

З вітальними словами до молодих науковців звернувся директор Київської МАН **Ірина Поліщук**, академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України **Петро Саух**, голова правління ГО «Жіноче Об'єднання «Україна», волонтерка, громадська діячка,

правозахисниця **Віолетта Суханова**, президент Інституту політико-правових та релігійних досліджень **Олександр Герасименко**, професор кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Ірина Кондратьєва**, провідний науковий співробітник Інституту обдарованої дитини НАПН України **Лідія Ткаченко**, головний консультант Освітнього центру

Верховної Ради України **Ольга Сухова.**

Найцінніший скарб будь-якої структури – це її людський потенціал. Педагогічні наставники, науковці та натхненники – керівники секцій – завжди готові підтримати, надати максимальний супровід, навчити та навчатись разом! Цього разу вони звернулися до вихованців зі словами заохочення.

Керівники секцій **Карен Нікіфоров** (секція

«Релігієзнавство»), **Лариса Карчина** (секція «Педагогіка»), **Сергій Русаков** (секція «Філософія. Культурологія»), **Тетяна Кот** (секція «Правознавство») розповіли про перспективні дослідження, чого прагнемо та як досягатимемо найкращого результату.

Виступили й колишні мандрівці – випускники відділення **Іван Попченко** (зараз він – заступник директора ліцею № 157 міста Києва), **Олександра Оверченко** (нині – студентка Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Обоє – випускники секції «Педагогіка».

Ми наполегливі у своїх прагненнях та виборах, сміливо, виважено, але рішуче йдемо вперед, кожного дня своєю мужністю тримаємо освітній стрій.

Оксана ДОРОШКЕВИЧ,
Київська МАН учнівської молоді

Міжнародна конференція «Обчислювальний інтелект і смарт-системи»

10–12 жовтня у Національному університеті «Львівська політехніка» відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Обчислювальний інтелект і смарт-системи» (CISS-2024), організована кафедрою автоматизованих систем управління Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій. Співорганізаторами конференції стали Університет Коменського в Братиславі (Словаччина) (Comenius University Bratislava), Лодзький політехнікум (Польща) (Lodz University of Technology), Університет прикладних наук (Відень, Австрія) (University of Applied Sciences Campus Vienna).

Зі вступним словом виступив завідувач кафедри автоматизованих систем управління, професор **Василь Теслюк**, який зазначив, що тематика наукового зібрання є актуальною та охоплює дослідження з широкого спектра галузей науки і техніки, звернув увагу, що така конференція проходить уперше і присвячена 50-річчю заснування кафедри автоматизованих систем управління.

Тематичними напрямками конференції були такі:

- методи й засоби обчислювального інтелекту;
- методи обчислювального інтелекту в смарт-системах;
- нейронечіткі методи управління робототехнічними системами;
- методи й засоби управління розумним підприємством, розумним будинком, розумним містом;
- доповнена та віртуальна реальність у смарт-системах;
- безпека смарт-мереж;
- методи обчислювального інтелекту в медицині.

Тематика окремих секцій конференції була пов'язана з освітніми проєктами Еразмус+ напрямку Жан Моне, які реалізують на кафедрі автоматизованих систем управління (AR4EDU, TrustAI та DataProEU).

На пленарному засіданні виступили також запрошені спікери із презентаціями сучасних досліджень у галузі інтелектуального аналізу даних та смарт-систем: **Ricardo J. Rodríguez** (University of Zaragoza, Spain), **Maryam Nasser** (Kingston University, United Kingdom), **Gordon Hunter** (Kingston University, United Kingdom).

Особливий інтерес викликала секція з огляду розробок і власних проєктів у галузі обчислювального інтелекту та смарт-систем, яку відкрив **Андрій Кравчук**, співзасновник волонтерської організації Help a Hero.

У межах конференції було проведено воркшоп «Застосування обчислювального інтелекту», під час якого докладніше розглянули доповіді зі сфери обчислювального інтелекту, сучасних комп'ютерних технологій та розроблення смарт-систем, а також продемонстрували практичні розробки з цієї тематики досліджень. Обговорено актуальні питання інформаційних технологій і смарт-систем, здійснено аналіз сучасних досліджень та перспектив розвитку цих напрямів. Це сприяло розширенню співпраці між запрошеними гостями, доповідачами та слухачами проведеної конференції.

Учасники дійшли згоди, що в подальшому конференція стане щорічною.

**Пресслужба НУ
«Львівська політехніка»**

Привітання президента НАПН України **Василя Кременя** до Дня працівників освіти

Шановні освітяни!

Щиро вітаю вас з Днем працівників освіти!

Цей день нині, як і в минулому, так і в майбутньому, буде святом, оскільки місія вчителя вічна.

Тільки вчитель розуміє – як близький друг, любить – як батьки, вчиняє – як професіонал.

Педагогічна функція є надзвичайно сміною, а праця – найскладнішою. І якщо вчитель завжди залишається приязним і вмотивованим, то лише тому, що бачить своїх учнів розумними, розвиненими, щасливими й успішними громадянами-патріотами.

І третій рік війни росії проти України не дає забути про головне: учитель не лише розвиває кожну особистість, а й формує майбутнє держави через своїх учнів. Нинішній мужній воїн, інженер-винахідник дронів, креативний волонтер, майстерний хірург, безстрашний рятувальник і просто незламний українець – це все учні наших чудових учителів.

Саме учитель через реалізацію навчальної програми і поза нею відкриває для своїх вихованців горизонти й цінності демократії, заглиблює у закони світобудови, допомагає зрозуміти народи й епохи, розвиває інтерес до внутрішнього світу людини й захоплює можливістю пізнання ще незвіданого й побудови омріяного. І в здійсненні цієї місії ніхто з учителем зрівнятися не в змозі!

Шановні освітяни! Прийміть наші щирі вітання й побажання переможного миру нашій країні, натхнення у вашій праці, плідних результатів ваших професійних зусиль!

Слава Україні!

Василь КРЕМЕНЬ,
президент НАПН України,
президент Товариства
«Знання» України,
академік НАН України,
академік НАПН України,
міністр освіти і науки
України (2000-2005)

3-тя Міжнародна науково-практична конференція «Нанооб'єкти і наноструктурування»

7-9 жовтня у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулася 3-тя Міжнародна науково-практична конференція «Нанооб'єкти і наноструктурування». Організаторами вже традиційного заходу є Наукове товариство імені Шевченка, Національна академія наук України та хімічний факультет ЛНУ ім. Івана Франка. Подія об'єднала науковців з різних міст України – Івано-Франківська, Києва, Львова, Сум, Харкова, а також з Іспанії, США та Швейцарії.

На початку заходу учасники вшанували хвилиною мовчання усіх, хто віддав життя у боротьбі за волю України. Робота розпочалася зверненням професора кафедри фізичної та колоїдної хімії університету **Лідії Бойчишин**: «Ми вже втретє проводимо нашу конференцію у дуже непростий період. Перший науковий форум відбувся в час пандемії, а два наступні – в період боротьби з російським агресором. Незважаючи на складні умови та виклики, освітяни й науковці продовжують діяльність, виховують нове покоління фахівців, обмінюються цінним досвідом».

Ректор Львівського університету, академік НАН України **Володимир Мельник** звернувся до присутніх: «Мені приємно вітати учасників конференції, які зібралися задля вирішення важливих питань природничої науки – тієї науки, без якої неможливий фундаментальний розвиток людства і його наукотехнічний поступ. Надзвичайно важливо, що під час війни українська наука демонструє факт нескореності

ворогу, утверджуючи волю українців творити і відкривати нові знання, передавати їх молоді. Я вдячний організаторам цього заходу, його учасникам з України та з-за кордону, а також студентам, адже розвиток науки неможливий без участі у цьому процесі молодих і перспективних науковців. І саме класичний Університет є тим місцем, де, завдяки академічній атмосфері, молода людина може реалізувати свій потенці-

ал, плекати любов до пізнання і творити важливі відкриття».

Привітав присутніх і про ректор з наукової роботи, академік НАН України **Роман Гладішевський**: «Не так давно світ відкрив потенціал матеріалів нано-рівня та побачив, як вже відомі речовини можуть виявляти зовсім іншу поведінку, коли вони присутні в дуже малих частинках. Натепер наночастинки та нанотехнології увійшли в усі напрями наукового розвитку та вже довели свою ефективність у сферах електроніки, медицини, в галузі боротьби із забрудненням довкілля, охороною здоров'я, енергетики тощо.

Численні аспекти досліджень нанооб'єктів і наноструктурування відображено в програмі цієї конференції. Деякі з усних і стендових доповідей зосереджено на електричних, магнітних, оптичних або каталітичних властивостях нанооб'єктів, а інші – стосуватимуться синтетичних методів, біомедичної інженерії тощо. Я сподіваюся, що доповіді та постери надихнуть учасників заходу на майбутні дослідження і стануть по-

багато важливого, що наблизить перемогу України та сприятиме науковому та інноваційному поступу країни», – додав Роман Кушнір.

На завершення урочистостей натхненним та енергійним музичним акордом зазвучали пісні у виконанні ансамблю студентів «ЮніSound» факультету культури і мистецтв ЛНУ ім. Івана Франка (керівники – заслужена артистка України **Соломія Приймак** та **Олег Довгаль**).

Після цього подію продовжено у форматі наукових доповідей. У перший день роботи конференції учасники заслухали наукові напрацювання про наноструктурні матеріали для створення виробів подвійного призначення, сучасні підходи до створення ефективних і селективних наноструктурованих каталізаторів гідрування органічних сполук, дослідження впливу складу лінкера на конформаційну поведінку подвійних цільових інгібіторів SK2/HDAC, вплив складу та структури кобальтовмісних композитів на їхню каталітичну продуктивність у процесі гідрування хіноліну, самоскладання перовскітних нанокристалів галогеніду плюмбуму в суперфлуоресцентні багатокомпонентні нанокристалічні надґратки, синтез полімера CORALS, особливості синтезу наночастинок срібла з термо-чутливим полімерним покриттям pNIPAM тощо.

Олег ВІВЧАРИК,
пресцентр ЛНУ
імені Івана Франка
Фото Ярини ПРИШЛЯК

штовхом для плідних дискусій і налагодження співпраці».

Голова Наукового товариства імені Шевченка, академік НАН України **Роман Кушнір** коротко розповів про діяльність НТШ, зокрема роботу Хімічної комісії. «Мені приємно, що «Праці Наукового товариства імені Шевченка» – фахове видання, і серед наукових статей є й ті, що дотичні до тематики цієї конференції. Бажаю усім учасникам конференції цікавої і плідної праці, а організаторам висловлюю щире вдячність за підготовку масштабного наукового форуму. Упевнений, що спільними зусиллями, ми можемо зробити надзвичайно

Міжнародний досвід: АМЕЕ Basel-2024

«Розвивайте свою освітню кар'єру: спілкуйтеся, вдосконалюйтеся та надихайтеся разом із АМЕЕ 2024» – ключове гасло найбільшої в Європі конференції з медичної освіти, що відбулася з 24 по 28 серпня у швейцарському місті Базель.

Конференція справді незвичайна: майже 5 тис. учасників із понад 100 країн світу, 1200 доповідачів, 250 секцій, рейтинг відбору становив – 15-50%. Учасники конференції осмислювали можливості для ефективного використання сучасних освітніх засобів і технологій для інноваційного спрямування практики, розвитку нових знань на користь здобувачів освіти, пацієнтів і суспільства.

Для мене, докторантки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, висока честь презентувати на форумі світового рівня дослідження, виконане у співавторстві із науковцями кафедри соціальної медицини, економіки та організації охорони здоров'я **Тарасом Гутором, Оксаною Ковальською й Мар'яною Служинською**. Радіємо, що наше дослідження увійшло до 12 кращих у сфері освітніх інновацій вищої медичної освіти: доповідь «Wartime Experience To Improve Family-Centered Care Awareness Among Medical Students» («Військовий досвід для підвищення обізнаності студентів-медиків про сімейно-орієнтовану медицину»), була відібрана для презентації у секції «Нагорода Патіля за кращу освітню інновацію – The Patil Teaching Innovation Award» (рейтинг відбору становив 15%).

Наше дослідження презентувалося поряд із інноваціями науковців з університету імені Джорджа Вашингтона (США), Каліфорнійського університету (США), Іллінойського університету (США), університету Монаша (Мельбурн, Австралія), Амстердамського університету (Нідерланди), Болонського університету (Італія) та іншими провідними університетами світу.

Участь науковців у конференціях такого високого рівня надає можливості для модернізації й розвитку української науки. За підтримку участі українських науковців у події висловлюємо щирі вдячність Українсько-швейцарському проєкту «Розвиток медичної освіти» і Швейцарському інституту тропічного і громадського здоров'я (Swiss Tropical and Public Health Institute (Swiss TPH)).

Приємно відчувати себе частинкою АМЕЕ, яка привернула увагу світової наукової спільноти до актуальних напрямів і проблем вищої медичної освіти, зокрема, різноманіття й інклюзії, використання штучного інтелекту, симуляційних методів розвитку клінічних і комунікативних навичок майбутніх лікарів.

Надзвичайно важлива подія – візит учасників конференції до Швейцарського інституту тропічного і громадського здоров'я. Науковці Інституту презентували швейцарський досвід організації підготовки лікарів, розвитку їхнього професіоналізму, формування клінічної та наукової компетентностей на усіх рівнях вищої медичної освіти.

АМЕЕ надала також можливість познайомитися із колегами-компаративістами, котрі, як і українські дослідники, вивчають системи медичної освіти різних країн світу.

Нові знання й навички, отримані завдяки АМЕЕ, зустрічі із швейцарськими науковцями та керівниками Українсько-швейцарського проєкту «Розвиток медичної освіти», вже впроваджуються в освітньому процесі Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, зокрема: актуалізовано си́лабус навчальної дисципліни «Педагогіка вищої медичної освіти» та програму ТУ «Педагогічні аспекти вищої медичної освіти» шляхом впровадження таких тем: Розвиток лідерських навичок і стимулювання лідерства у процесі підготовки лікарів, Різноманіття й інклюзивність в освіті й практиці галузі охорони здоров'я, Штучний інтелект у процесі викладання і навчання, Навчання на робочому місці; імплементовано фундаментальні засади англійської наукової компетентності під час вивчення дисциплін «Англійська мова» та «Англійська мова за професійним спрямуванням»; організовано вхідну

дискусію зі студентами-медиками, здобувачами ступеня доктора філософії та освітянами на тему «Інклюзія й різноманіття у галузі охорони здоров'я: актуальні проблеми і виклики» під час вивчення курсу «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Педагогіка вищої медичної освіти» та ТУ «Педагогічні аспекти вищої медичної освіти».

Без сумніву, непересічний досвід, отриманий завдяки АМЕЕ впроваджуватиметься з метою модернізації української медичної освіти, розвитку професіоналізму та конкурентоздатності фахівців галузі охорони здоров'я України.

Любов ГУТОР,
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторантка інституту педагогічної
освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України

Інститут професійної освіти НАПН України оголошує конкурс на заміщення вакантної наукової посади завідувача лабораторії електронних навчальних ресурсів

Особи, які бажають взяти участь у конкурсі на заміщення посади, подають до відділу кадрів **оригінали**:

- заяву на ім'я директора Інституту;
- особовий листок з обліку кадрів із фотокарткою, засвідчений відділом кадрів за місцем основної роботи;

- автобіографію;
- характеристику з останнього місця роботи;

- письмову згоду на збір та обробку персональних даних;

- список наукових праць і винаходів;

і копії:

- документи про вищу освіту, наукові ступені й учені звання;

- паспорт, засвідчений претендентом;

- трудова книжка;

Копії зазначених документів (окрім копії паспорта) мають бути засвідченими за основним місцем роботи або нотаріально.

Термін подання документів – **один місяць** з дня опублікування оголошення.

Адреса: 03045, м. Київ, провулок Віто-Литовський, буд. 98-А, Інститут професійної освіти НАПН України.

Додаткова інформація за телефонами:
(044)259-45-53, (044)252-71-75.

Електронна адреса: vk_ipto@ukr.net,
info@ivet.edu.ua.

Українсько-Польська конференція у Любліні

14-15 жовтня у Любліні (Республіка Польща) відбулася Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми та виклики польським й українським педагогам в умовах миру і війни» («Współczesne problemy i wyzwania pedagogów polskich i ukraińskich w warunkach pokoju i wojny»).

Організатори конференції – Інститут педагогіки Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (ІПООД НАПН України), Академія Вінсента Поля у Любліні; співорганізатори – Харківський НПУ імені Г.С. Сковороди, Вінницький ДПУ імені Михайла Коцюбинського, Дрогобицький ДПУ імені Івана Франка, Прикарпатський НУ імені Василя Стефаника. Захід проходив під егідою Польської академії наук і Національної академії педагогічних наук України.

За традицією відбулося покладання квітів до пам'ятника Марії Кюрі-Склодовської, чим засвідчено повагу наукової спільноти до видатної особистості, іменем якої номіновано університет.

Відкриття конференції розпочалося з вітання ректора Університету Марії Кюрі-Склодовської у Любліні, професора **Радослава Добровольського**.

Із мотиваційним словом про філософсько-аксіологічні засади, стратегію виховання учня-патріота, громадянина, ціннісно-світоглядні пріоритети в освітньому процесі до учасників конференції звернувся президент Національної академії педагогічних наук України, академік **Василь Кремень**. Із вітальними промовами виступили директор Інституту педагогіки факультету педагогіки та психології Університету Марії Кюрі-Склодовської **Станіслава Біра**, голова програмного комітету, професор **Ришард Бера**. Про важливість українсько-польського партнерства зазначив у виступі ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника **Ігор Цепенда**.

Українську делегацію представляли науковці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України і науково-педагогічні працівники університетів-співорганізаторів.

Про значний інтерес до конференції свідчила присутність радіо- і тележурналістів міста Люблін.

Директор ІПООД НАПН України,

член-кореспондент НАПН України **Лариса Лук'янова** виступила з доповіддю «Українські вчителі за кордоном: соціальний портрет, проблеми і потреби». Окрім загальної статистичної інформації щодо українських вчителів, які перебувають у Польщі, динаміки кількісних змін, проблем, з якими стикаються наші вчителі, представила результати досліджень. Зокрема йшлося про інтеграцію значної кількості українських учителів у систему освіти Польщі з метою допомоги українським учням в адаптації до нових умов навчання. Водночас є важливою подальша їх підтримка, насамперед психологічна, інформаційна тощо.

На пленарному засіданні наша делегація виступила з такими доповідями:

«Загальнолюдські цінності як основа професійної підготовки вчителя» (**Лідія Хомич**, заступник директора з наукової роботи ІПООД НАПН України);

«Педагогіка «зраненого серця»: нові виклики для системи педагогічної освіти України в умовах війни» (**Олександр Лавріненко**, головний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти ІПООД НАПН України);

«Психолого-педагогічна і практична підготовка майбутніх учителів у ЗВО України» (**Мирослава Вовк**, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти ІПООД НАПН України);

«Фахова практика майбутніх учителів в умовах війни» (**Олена Семенов**, професор Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка);

«Якість вищої освіти в Україні: сучасні виклики та загрози» (**Оксана Кондур**, декан педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника).

Значна кількість виступів на пленарному засіданні і з української, і польської сторони була присвячена проблемі підтримки українських учнів, які навчаються в Польщі, адаптації до нових умов навчання, подолання мовного бар'єру та культурних відмінностей. Польські науковці наголосили, що підтримка українських учнів у Польщі має важливе значення не лише для їхньої успішності у навчанні, а й для соціальної інтеграції. Науковці зауважили про необхідність створення інклюзивного освітнього середовища, яке б сприяло міжкультурній взаємодії та взаємоповазі. Також польські науковці відзначили важливість співпраці між

польськими та українськими освітніми установами для обміну досвідом та кращого розуміння потреб учнів.

Другий день роботи Міжнародної наукової конференції був організований у межах роботи секцій, що працювали за такими напрямками: Актуальні проблеми освіти у світі, сповненому військових і соціальних загроз; Культурологічне та аксіологічне виховання молоді; Проблеми дошкільної та початкової освіти; Школа та вчитель для учнів з особливими освітніми потребами; Робота з обдарованою молоддю; Професійна підготовка та професійний розвиток вчителів в умовах нових соціальних й освітніх викликів; Професійна підготовка студентів до роботи за допоміжними професіями; Досвід та висновки за результатами впровадження дистанційної освіти. Можливості та загрози; Педагогіка в умовах сучасних загроз професійному розвитку та середовищу праці; Підготовка молоді, яка навчається за різними напрямками до вимог сучасного ринку праці.

У засіданнях секцій конференції взяли участь понад 80 науковців з Республіки Польщі, України, Португалії та інших країн.

За результатами проведення конференції підготовлено проєкт угоди про співпрацю між Інститутом педагогіки Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України і Сумським державним педагогічним університетом імені А.С. Макаренка. Окреслено перспективи партнерської взаємодії з метою підтримки українських учнів в умовах війни.

Учасники висловили особливу подяку натхненнику конференції, академіку НАПН України **Неллі Ничкало**, організаторам та академічній спільноті потужного польсько-українського заходу за партнерство й обмін інноваційним досвідом.

Детальніше на сайті Інституту педагогіки Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні:

Іноземного члена НАПН України Агнешку Цибаль-Міхальську обрано почесним доктором Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

18 вересня відбулася знакова подія в науково-освітній сфері України і Польщі.

Іноземного члена Національної академії педагогічних наук України (відділення філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки) **Агнешку Цибаль-Міхальську** – президента

Комітету педагогічних наук Польської академії наук, доктора хабілітованого у галузі гуманістичних наук, професора звичайного, обрано почесним доктором (*Doctor Honoris Causa*) Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

За очільництва Комітету педагогічних наук Польської академії наук та безпосередньої участі професора Агнешки Цибаль-Міхальської в останні роки було проведено низку спільних з НАПН України важливих наукових заходів, за рішеннями яких триває співпраця, зокрема:

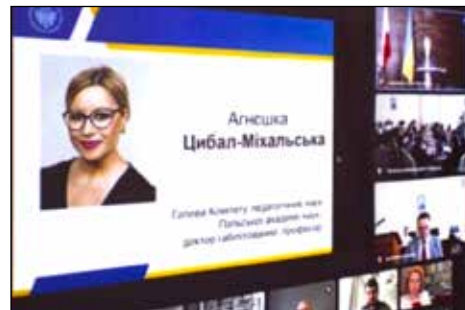
- Спільне засідання Президії НАПН України і Комітету педагогічних наук Польської академії наук «Вища освіта України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення» (16 лютого 2024 р.);
- Спільне засідання Національної академії педагогічних наук України й Комітету педагогічних наук Польської академії наук «Діти війни: як допомогти і убезпечити» (23 червня 2023 р.);
- Засідання Української панелі «Освіта під час війни» в межах XI Загальнопольського педагогічного з'їзду «Перезавантаження. Будуймо кращий світ у собі й поміж нами» (21 вересня 2022 р.) й ін.

Високу професійність вченого Агнешки Цибаль-Міхальської підтверджує і обрання її членом **Ради наукової досконалості** (*Rady Doskonalości Naukowej / The Scientific Excellence Council*) Республіки Польща.

Нагадаємо, що раніше було укладено Угоду про співробітництво між Комітетом педагогічних наук Польської академії наук і Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка – незламним університетом, що був з 2014 року двічі переселеним під час російсько-української війни. Значним є внесок польських учених у допомогу українцям загалом і українським біженцям у Польщі, зокрема й професора Агнешки Цибаль-Міхальської, під час російської агресії.

Національна академія педагогічних наук України вітає професора Агнешку Цибаль-Міхальську з обранням почесним доктором Луганського національного університету імені Тараса Шевченка! А також висловлює упевненість у продовженні польсько-української наукової співпраці.

Професор Агнешка Цибаль-Міхальська вдячна за підтримку українських учених – президента НАПН України **Василя Кременя** і академіка-секретаря Відділення філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки НАПН України **Світлани Сисоєвої**, під час процедури обрання *Doctor Honoris Causa* Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мирослава ВОВК,
доктор педагогічних наук, професор,
ІПООД НАПН України,

Олена СЕМЕНОГ,
доктор педагогічних наук, професор Сумського
ДПУ імені А.С. Макаренка

Діма ДІМІТРОВ,
«ОІС»

Міжнародні контакти «Дивосвіту»

Комунальний заклад «Малобілозерська спеціалізована естетична школа-інтернат II-III ступенів «Дивосвіт» Запорізької обласної ради, Асоційована школа ЮНЕСКО, входить до складу 11 авторських шкіл України та має великий досвід організації допрофільної та профільної підготовки в умовах закладу освіти. Заклад є ініціатором та організатором заходів міжнародного рівня: науково-практичних конференцій, мистецьких проєктів та пленерів «Дивосвіт», освітянських виставок, фестивалю обдарованої молоді «Керамдиво».

Одним із пріоритетних напрямів діяльності «Дивосвіту» є експериментальна – як майданчика всеукраїнського рівня.

Минулого року за підтримки Міністерства закордонних справ України, української та німецької комісії у справах ЮНЕСКО 14 вихованців «Дивосвіту» були запрошені до міста Мінден (Німеччина) для участі у проєкті «Recreation-2023», який став черговим етапом двостороннього співробітництва та організації міжнародної співпраці між українським «Дивосвітом» та німецькою Herder-Gymnasium. У 2024 році вдруге за запрошенням Deutsche UNESCO-Kommission та Herder-Gymnasium (м. Мінден, Німеччина) 11 здобувачів освіти на чолі з директором школи, науковим

керівником експерименту **Яніною Овсієнко** та заступником директора **Леся Матяж** взяли участь в українсько-німецькому проєкті рекреації для дітей українських Асоційованих шкіл ЮНЕСКО.

Під час перебування за кордоном діти не тільки мали можливість отримати відпочинок-реабілітацію, але й проявити себе у різних видах ді-

майстер-клас з художнього розпису шоперів (хазяйських сумок) із зображенням національного символу – калини; з величезним задоволенням популяризували українську кухню, презентуючи приготування традиційної страви, що набула офіційного міжнародного визнання, – борщу. Як результат – кулінарний символ України завоював серця на-

Незабутньою була офіційна зустріч української делегації з мером міста Мінден Michael Jäcke, під час якої Яніна Овсієнко та учні розповіли про умови навчання в Україні під час війни, бажання повернутися в рідну школу; підкорили міського голову символічною патріотичною пісню «Ой, у лузі червона калина» та, за українською традицією, вручили на згадку виготовлені власноруч сувеніри.

яльності: відвідували уроки разом із німецькими друзями; брали участь у культурних, творчих та спортивних заходах; здійснювали прогулянки німецькими містами Minden, Bad Oeynhausen, Builefeld; дегустували національні страви, знайомилися з культурою і традиціями європейської країни; приєдналися до проведення захопливих воркшопів з розпису та інших видів декоративно-ужиткового мистецтва. Своєю чергою дивосвітівці організували

ших німецьких друзів: смакували борщ не тільки учні, а й викладачі Herder-Gymnasium!

Шквал позитивних емоцій викликав візит до громадського саду Tausendschön, яким керує GreenFairPlanet. Дивосвітівці мали чудову нагоду відчути повну гармонію з природою, долучитися до приготування страв з овочів, (які самі ж зібрали з грядки!), отримати максимальну користь й задоволення від заняття з арт-терапії на тему «Наша мрія».

Подорож до Німеччини, сповнена новими враженнями, знаннями та знайомствами, стала важливим етапом у житті дивосвітівської молоді. Подібні ініціативи є надзвичайно важливими для психологічної реабілітації дітей, адже вони допомагають відновити віру в добро й відчути підтримку міжнародної спільноти.

Леся МАТЯЖ,
заступник директора
Малобілозерської
школи «Дивосвіт»

Українські діти посеред війни відтворюють мирний, чарівний світ мрій

День знань у Національному музеї літератури України став пам'ятним для багатьох, хто 2 вересня знайшов час сюди завітати. Музейники вклали у підготовку запланованих заходів, як кажуть, всю душу. Активними учасниками подій були вихованці Київської дитячої школи мистецтв № 8 (директор **Валерій Федченко**).

Нині, у час жорстокої війни з росією, коли школи, садки, житлові будинки майже кожного дня знаходяться під обстрілами, українські діти все ж чекають хороших подій, цікавих приводів для витівок і сміху. Трохи гуртом пожартували під час презентації книжечки «Щасливі віршенята», яку створила разом зі своїм одинадцятирічним сином **Богданом Пероганичем** письменниця **Тетяна Череп-Пероганич**. Малюнки юного художника, якими ілюстровано книжку, були представлені й на виставці, що її урочисто відкрили одразу після презентації.

Основна частина виставкових учнівських робіт, що тепер милують око відвідувачів виставки в Музеї, – це роботи учнів класу образотворчого мистецтва (викладач **Лариса Кузнецова**) Київської дитячої школи мистецтв № 8. Дитячі роботи **Давиденко Вікторії, Марчук Маргарити, Чуканової Вікторії, Дарини Будяківської, Валерії Голікової, Маргарити Плаксюк, Аліси Пилипчук, Ольги Поганяй, Карини Бевз, Джани Макансі, Віолетти Стаценко, Тимофія Головка** створено у різних техніках та на різну тематику. До прикладу, тут роздуми юних художників, їх прочитання творів українських класиків Тараса Шевченка, Лесі Українки та Івана Франка. Залюбки діти відтворюють бажаний, мирний, чарівний світ мрій, а також занурюються у давнину козаччини та її оспівувачів – бандуристів.

Про талановитих вихованців закладу з гордістю говорила на урочистому відкритті Дня знань заступник директора

Олена Лаврик. Яскравим підтвердженням її слів став і концерт за участі учнів та викладачів школи мистецтв: **Олексія Яковенка** (викладач **Степан Рура**), **Гліба Нестеренка** (викладач **Тетяна Ляшенко**), **Єлизавети Губської** (викладач **Іванна Бойко**), **Ксенії Самчук, Таїсії Іщук, Катерини Лимаренко** (викладач **Наталія Оржехівська**), **Світлани Ковтун, Богдана Толстова, Максима Савицького** (викладач **Олена Рура**, концертмейстер **Лідія Дюбурз**) та викладачів **Ольги Тюніної й Анастасії Сорочан**.

На завершення заходів всім учасникам вручено пам'ятні подяки від директора Музею **Галини Сороки**. Попереду новий навчальний рік. Хай він буде для всіх таким світлим, змістовним, різноманітним, цікавим, як свято, що відбулося.

Людмила ТАНИЧ,
для «ОіС»

«На принципах демократичного розвитку суспільства, поваги до інтересів і запитів людини»

Нещодавно побачила світ монографія «Освітня сфера України: національні пріоритети, проблеми і перспективи» (2024), автором якої є академік НАПН України, віцепрезидент НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України **Олег Толузов**. Ми вирішили в інтерв'ю з автором з'ясувати його думку, які саме важливі аспекти сучасної освітньої і наукової діяльності привертають увагу і вимагають найшвидшого опрацювання.

– Олеже Михайловичу! З назви зрозуміло, що в книзі охоплено широке коло питань, і нас цікавить Ваше бачення як вченого і водночас управлінця, який одночасно окреслює проблему, знаходить шляхи її розв'язання й піклується про засоби, що можуть від проблем убезпечити. Якими є пріоритети вітчизняної освіти нині?

– Почну з того, що за часів незалежності українська держава зуміла суттєво реформувати і змінити напрями загальної середньої освіти на принципах демократичного розвитку суспільства, поваги до інтересів і запитів людини. Серед методологічних засад утвердились національний характер освіти, її спрямованість на розвиток особистості, гуманізм і демократизм, відкритість, освітнє партнерство, компетентнісний підхід до навчального процесу. Зроблено рішучий відхід від єдиної уніфікованої школи, натомість стали реальністю заклади загальної середньої освіти різних типів та форм власності. Не менш рішучою була відмова від підручників старої школи, вражених чужою ідеологією, пропагандою радянських символів, фальсифікацією історичних подій, інсинуаціями, перекрученнями і брехливими твердженнями. Нові підручники для шкіл створювалися педагогами-патріотами, письменниками, мовознавцями, істориками, які глибоко обізнані з певним предметом, розуміються на навчальному процесі, психології учня. Забезпечення постійного бюджетного фінансування цих видань стало першочерговою справою державних органів.

Серед важливих і актуальних державних завдань – забезпечення ринкової економіки конкурентоспроможними кадрами робітничих спеціальностей. Хоча в наш час мережа закладів професійної (професійно-технічної) освіти помітно зменшена, все ж вона є розгалуженою мережею. Підвищені вимоги сучасних роботодавців до якості підготовки їхніх випускників, гостра нестача контингенту здобувачів професійної освіти.

Поява якісно нових, вкрай необхідних нинішнім виробництвам професій з огляду на впровадження інтелектуальних систем, замкнених технологічних циклів, інноваційних процесів цифровізації реально позначається на змісті умінь і навичок працівника. За цих умов підготовка професійного робітника

потребує значно більших зусиль, коштів і часу, підвищення компетентностей педагога.

Інноваційний поступ та підвищення ролі країни у світовому конкурентному середовищі забезпечує система вищої освіти, надаючи громадянам рівний доступ до неї на основі зовнішнього незалежного оцінювання.

Державний інтерес і невідкладне завдання полягає нині в тому, щоб розробити нову стратегію розвитку вищої освіти, здійснити укрупнення її навчальних закладів на основі найбільш потужних і розвинених та консолідації навколо них менш успішних.

Подальший розвиток сучасної національної системи освіти України здійснюється у пріоритетах національно-патріотичного виховання, яке з перших днів незалежності стало стрижнем державної політики. Основні пріоритети цієї сфери – активне і послідовне формування української національної та громадянської ідентичності, постійної готовності до захисту суверенної і незалежної держави від ворожих зазіхань на її самостійність, немирності до заперечень автентичності української мови і культури, розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних, національних цінностей. Яскравим прикладом і результатом такого виховання є згуртованість нації, приклади героїзму і самовідданості при опорі підступній російській агресії.

– Нарешті ніщо не перешкоджає (в законодавчому і управлінському аспектах) поступу Нової української школи. Якою Ви бачите Нову українську школу?

– Відомо, що принципи діяльності Нової української школи розширюють можливість навчання, зокрема індивідуалізованого. Помічено, що навчаючись індивідуально

дитина досягає більшого, ніж під час шкільних занять.

Концептуально Нова українська школа чітко за законодавчим принципом утверджує право педагогів на академічну свободу. Свобода у професійній діяльності стала національним пріоритетом освітньої сфери України. Те саме стосується вільного вибору вчителем місця, виду і форми підвищення своєї кваліфікації, що неодмінно має відбуватися щорічно і зовсім не обов'язково в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Важливо, що учасниками освітнього процесу, окрім учителів та учнів, є і батьки учнів. Їхній вплив на школу завжди відчутний, оскільки саме батьки обирають навчальний заклад для своєї дитини, навчальну програму, вид і форму здобуття відповідної освіти. Важлива роль належить їм при розробленні індивідуальної програми розвитку дитини, а особливо індивідуального навчального плану. До думок і пропозицій активних батьків, які постійно беруть участь у громадському самоврядуванні школи, прислухаються вчителі, директор та його заступники.

Нагадаю, кілька років в Україні діє інститут освітнього омбудсмена, що захищає права здобувачів освіти та педагогічних працівників. Його запровадження можна назвати одним із важливих складників реалізації концепції Нової української школи. Освітній омбудсмен покликаний реагувати на будь-яке, навіть незначне, порушення у сфері освіти, незаконні дії, як у навчальних закладах, так і в органах управління.

На концептуальних засадах Нової української школи вибудовується і стандарт профільної середньої освіти, проєкт якого пройшов громадське обговорення та затверджений Постановою Кабінету Міністрів України 25 липня 2024 р.; він має особливе значення для загального поступу особистості та її професійного становлення в суспільстві. Спрямованість нових державних стандартів на реалізацію особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів до навчання, забезпечення опанування учнями компетентностей XXI століття відповідає рекомендаціям Європейського Союзу, європейським і світовим тенденціям поступального розвитку освітньої галузі.

– Усе частіше зустрічаємо меседжи про освітнє партнерство. У чому воно полягає і чому є таким актуальним?

– Коротко – це взаємовигідні стосунки, надійні компаньйони, мудрі і ділові спільники, зацікавлені у сприянні і допомозі навчальним закладам. Народжене й розвинене в інтересах учня і педагога, освітнє партнерство завжди виникає і дає відчутний результат там, де до нього підходять творчо, ставляться з відповідальністю.

– Як воно здійснюється?

– Це відносини у процесі добровільної співпраці суб'єктів освітньої діяльності з

юридичними та фізичними особами для створення оптимальних умов реалізації освітніх і супутніх цілей, досягнення яких пов'язано з навчальним процесом та передбачено угодою. Це проект співпраці, конкретна програма, план дій, де зафіксовано систему цілей і завдань, стислий опис етапів партнерства і термінів їх виконання, перелік основних засобів і заходів, очікувані результати, механізми контролю та оцінювання.

- Хто передусім є партнерами такої діяльності?

- Насамперед, заклади освіти, педагогічні працівники, а також представники органів управління освіти. Їхніми присутніми рисами є компетентність у вказаній сфері.

- Щодо чого може бути укладена угода?

- Наприклад, сприяння розв'язанню суспільних проблем економічного, соціального, соціально-педагогічного, соціокультурного, правового характеру, а також розвитку громади й суспільства; забезпечення позабюджетного фінансування закладів системи загальної середньої освіти, сприяння прозору і справедливому розподілу отриманих бюджетних і позабюджетних коштів; створення умов для реалізації освітніх ініціатив, інновацій, запропонованих учителями й педагогічними колективами, сприяння академічній свободі вчителів.

Є цікавий момент: методичні умови партнерства окреслюють тоді, коли прагнуть впровадити конкретну інноваційну розробку (методику або технологію). Створення фінансових умов передбачає залучення школою спонсорської чи благодійної допомоги. Матеріально-технічні умови стосуються облаштування приміщень, отримання технічних засобів навчання, забезпечення транспортом, використання ресурсних можливостей партнерів тощо.

- Ми вже звикли до застосування слова «виклики» у повсякденні, в той час, як зовсім недавно при використанні цієї лексеми йшлося лише про цивілізаційні виклики. Які з них Ви назвали б як такі, що потребують невідкладних відповідей?

- Будь-який виклик у системі освіти – це труднощі, перепони, гострі проблеми, що постають раптово чи нагромаджуються роками, вимагаючи зосередження сил і ресурсів на їх подолання. І перше – демографічний виклик. Упродовж минулого століття це ставалося на теренах України не тільки після двох світових воєн, а й внаслідок Голодомору та колективізації, у кризовий час 90-х. Мільйони вбитих у боях, померлих голодною смертю, позбавлених засобів до існування не народили нових поколінь українців, що й зафіксували демографи. Розірвані ланцюжки народжуваності відчуються десятиріччями, негативно впливаючи на соціально-демографічну ситуацію в Україні.

Відтворення населення, за висновками науковців-демографів, матиме найвищий

рівень за умови утвердження в суспільстві стабільності середнього класу, представники якого володітимуть не лише високою матеріально-економічним ресурсом, а й вестимуть здоровий спосіб життя, будуть людьми високоосвіченими. Саме освіченість населення трактується найперспективнішим фактором поліпшення демографічних показників кількісного та якісного вимірів.

Новий виклик – світлова пандемія, спричинена небезпечним вірусом, який вмиг поширився планетою. Уся система навчання раптом опинилася в реаліях певної розгубленості, неготовності змінювати усталений навчальний процес. Забулося, що ще два десятиліття тому спільним наказом Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України «Про проведення педагогічного експерименту з дистанційної форми навчання в регіонах України» було дозволено одному з київських університетів проведення саме цього експерименту. Розробивши і затвердивши відповідну програму, заклад вищої освіти розпочав підготовку фахівців за чотирма спеціальностями: «Бухгалтерський облік», «Фінанси», «Правознавство», «Діловодство». Силами професорсько-викладацького складу університету було розроблено майже 250 найменувань і видруковано 1 млн примірників підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій, а ще придбано 900 комп'ютерів. На проведення експерименту університет інвестував 35 млн грн, за власний рахунок навчав понад тисячу здобувачів освіти, одним з перших у державі взявши на себе місію впровадження дистанційного навчання в регіонах України. Структурними підрозділами управління дистанційним навчанням на початку експерименту був Інститут дистанційного навчання, а пізніше – Інститут новітніх навчальних технологій. Університет зумів сформувати мережу дистанційного навчання в 15 областях та 296 районних центрах, з яких у 176 здійснювався навчально-виховний процес для 10 тис. студентів. Основою такого навчання стала цілеспрямована і контрольована самостійна робота студента, який може перебувати в будь-якому місці, навчатися за індивідуальним розкладом, але неодмінно мати комплект спеціальних засобів і узгоджену з викладачами можливість зв'язку. Однак тодішнє міністерство відмовилося ліцензувати дистанційну форму навчання, порадивши університету згорнути її, під'єднавши до заочної, і таким чином «завершити експеримент». Було втрачено не лише довіру до державної структури, відповідальної за освітню галузь, а й відкинуто набутий величезний досвід впровадження новітньої прогресивної системи навчання на віддалі.

- Найстрашніший виклик – війна?

- Так. Через воєнні дії територію України покинуло 665 тис. студентів і учнів шкіл та 25 тис. учителів і викладачів. Ще близько

80 тис. студентів стали внутрішньо переміщеними особами, майже 2 тис. науково-педагогічних працівників після початку війни не змогли продовжити викладання і наукові дослідження у закладах вищої освіти. Представники 20 країн повідомили, що прийняли до себе на навчання і роботу українських студентів і науковців, надавши їм матеріальну підтримку і необхідну допомогу. Однак забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти в умовах війни залишається проблемою.

Війна наклала свій відбиток на провадження наукової та інноваційної діяльності. Труднощі для науковців закладів вищої освіти в умовах воєнного стану полягають у відсутності доступу до лабораторій та наукових баз даних, бібліотек, а також руйнуванні інфраструктури, зокрема дослідницької та інноваційної, бракові відповідного фінансування. Вже за кілька тижнів після початку війни, попри негативні впливи на учасників освітнього процесу, навчання відновилося переважно за дистанційною, подекуди – за змішаною та інформаційно-комунікативною формами.

Глибоко, з професійно точним підходом подаються механізми надолуження, поновлення освітніх втрат у період воєнного часу в методичних рекомендаціях, підготовлених науковими співробітниками Інституту педагогіки НАПН України у спеціальному виданні «Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України». Виявляючи розриви у знаннях, дослідники пропонують конкретні й ефективні шляхи їх подолання.

Війна, розв'язана росією, завдала значних моральних та матеріальних втрат і позашкільній освіті, кожен з 1263 закладів якої відчув її подих. Ударами агресора було зруйновано й пошкоджено багато важливих приміщень й інфраструктуру, знищено частину матеріально-технічної та методичної бази, розграбовано окупантами майно. Саме заклади позашкільної освіти у воєнних умовах виявилися найбільшими і найактивнішими осередками національного та військово-патріотичного виховання. Однією з форм позакласної й позашкільної роботи з національно-патріотичного виховання учнівської молоді стала всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), під час якої в онлайн-форматі відбуваються конкурси за темами «Воїни: історія українського війська», «УПА – армія нескорених», «Козаки-гетьмани», «Люди епохи перших визвольних змагань».

Важливо, що в умовах воєнного стану на територіях мирних областей традиційно працювали літні школи за різними напрямками навчальної діяльності.

Продовження у наступному числі газети.

Галина КУЗНЕЦОВА,
доцент кафедри української
мови, літератури та методики
навчання Глухівського
НПУ ім. О. Довженка,
кандидат педагогічних наук

Звісно, на кожному часовому відтинку мова як утверджується, так і змінюється, набуває нових функцій. Утвердження мови, розвиток її врегульовує народ, який послуговується цією мовою, але водночас мова ідентифікує свій народ. За Гаєм Вікторином, «мова створює народ», увіковічнює його традиції.

Євген Онацький в «Українській малій енциклопедії» розлого розмірковує про сутність традиції, наголошуючи, що це «дуже важна соціологічна категорія, без якої поняття: національна свідомість, любов до батьківщини, народна честь – залишаються порожнім звуком. Традиція стоїть в осередку мислення». Способом мислення є мова, і сприймати її варто не лише як систему знаків, а як напряму людської думки із глибинними когнітивними зв'язками, що утворюють і мовну картину світу, і мовну картину етносу, який, стверджуючись через власну мову, стає складником мовної картини світу, при цьому неспинно употужнює свою мовну традицію.

Варто погодитися з думкою І. Мірчука, що «історична здібність народів – це функція їхньої здатності плекати власні традиції, підтримувати живий зв'язок із попередніми поколіннями та їх осягами. Слабо розвинене розуміння традиції, вибухливий індивідуалізм може призупинити витворення традиції як

Мовна традиція на теренах України як основа ідентифікації нації

Історія української мови, генеза її становлення, роль мови у вибудові власної держави та плеканні її традицій здавна цікавили вітчизняних науковців. Цей інтерес особливо вивищується тепер, в умовах війни РФ проти України, у часи виборювання миру і незалежності, у часи, коли у свідомості більшості українців утверджується думка про невіддільність понять українська мова й Україна.

У складній історії поступу нашого народу – «тисячолітній досвід мовотворчості» (П. Гриценко). У мові нашої нації – тисячолітня генетична матриця її душі, світогляду, ментальності, інстинкт до самозбереження та розвитку, постійне викресування, за висловленням І. Мірчука, «нових сил для боротьби, для нового змісту життя серед дуже тяжких обставин сумної дійсності».

державотвірною чинником і тим самим перетворити історичне існування цілої нації в гру нескоординованих, відосередкованих сил. Катастрофічною для однієї спільноти може бути інша, чужа, яка «нищить усіяку особисту незалежність, якій ненависна свобода».

Нинішня мовна ситуація в Україні – це відкрита маніпуляція і кривава боротьба за право української мови бути мовою цивілізованої та миролюбної нації, мовою колицької, молитви, освіти, науки, філософії.

Актуальність утвердження українськомовної традиції в тому, що українську мову треба глибоко досліджувати, повсякчас плекати, возвеличувати, безперестанку опановувати, законодавчо захищати, а не купати в ріці багатомовності як «потягненні сторонні сили, що в міру власних потреб можуть нищити», топити. Українську мову треба оздоблювати і ограновувати з «її рідного кореня, поступу, приноровленого до рідного ґрунту, що не руйнує все старе, а будує нове із свого старого на народнім ґрунті».

Нині ствердження мовної української традиції треба вважати ключовим процесом, оскільки він визначає традицію «української великодержавності», продовжує виформовувати наукову мовознавчу традицію України, на зразок давньоіндійської, класичної, арабської, давньокитайської, давньогипетської лінгвістичних наукових традицій, що мають тисячолітню історію і далі неспинно стверджуються.

Роланд Піч зазначав: «Мова, постаючи з природного звука і потреби, стає матір'ю і хранителькою того найвищого й найвитонченішого, що містить у собі людство». Зазвичай одну мову від іншої відрізняє звукова інкрустація, оскільки, на думку Івана Ющука, «найстійкішою є фонетика, мова може зникнути, а її фонетичні закономірності, особливо вимовляння звуків і далі проявляються вже в новопосталій мові».

Українська мова в осяжності часу постійно змінювалася, бо мова – то живий організм, проте, констатує Світлана Єрмоленко, «можна простежити, як різні історичні умови, в яких опинялися українці, накладали відбиток насамперед на лексичний склад української мови, але водночас варто наголосити, що визначальні звукові, інтонаційні ознаки української мови збереглися впродовж віків».

Саме фонетичні особливості української мови стверджують її сутність, ідентифікують особистість, ламають рашистські щелепи, бо з'ясувалося, що розказати про українські м'які паляниці, запашні сонцесяйні полуниці не просто.

Нині вітчизняні науковці досменно проаналізували проблеми генези української мови з оперттям на становлення її фонетичної системи й окреслили критерії періодизації та утвердження мови за новими хронологічними рамками:

1) протоукраїнська мова (VII – X ст.);

2) давньоукраїнська мова (X – I половина XIV ст.): київсько-чернігівська доба (900–1150), змодифікована старослов'янська мова (1150–1240), галицько-волинська доба (1240–1350);

3) староукраїнська мова: (II половина XIV – I половина XVII ст.): литовська доба (1350–1569) та польська доба (1569–1650);

4) нова українська мова (II половина XVII ст. – наш час).

У четвертому періоді науковці увиразнено виокремили важливі підперіоди та їх доповнювальні складники: 1) початковий підперіод нової української мови – козацька доба (II половина XVII ст. – кінець XVIII ст.); 2) середній підперіод нової української мови – утвердження нової української літературної мови – новоукраїнська доба (кінець XVIII ст. – 40-ві рр. XIX ст.); 3) останній підперіод нової української мови (40-ві рр. XIX ст. – і до сьогодні): а) 40-ві рр. XIX ст. – 1917; б) українська літературна мова доби русифікації (1917–1923); в) українська літературна мова доби українізації (1923–1933); г) українська літературна мова доби комунізації (1933–1991); г) українська літературна мова незалежної України (1991 – донині).

Осібне місце з-поміж історичних навчально-наукових жанрів, що об'єктивізують становлення системи української мови в староукраїнський період, посідають Граматики, створені українцями в XVI–XVII ст., а саме: «Грамматика доброглаголивого еллинослоvensкого языка» («Адельфотес», укладений колективом авторів,

1591, Львів); «Грамматика словенска» (Лаврентія Зизанія, 1596, Вільно); «Грамматіки Славенскіи правільноє Свнтагма» (Міленція Смотрицького, 1619, Єв'є).

Зазначимо, що саме в «Грамматичі» М. Смотрицького простежується системний підхід до розвитку мови, оскільки підручник структуровано за мовними рівнями, значну увагу приділено фонетиці (сформовано поняття про алфавіт, що налічує 40 літер); означено міркування про свої (українські) літери та чужі (г, ґ, з, ф), розмежовано г та ґ. Проглядаючи зміст «Грамматичі», певною мірою можна усвідомити, що буква має реалізуватися у звукові; звуки автор класифікує на голосні (довгі, короткі), аналізує позицію їх у слові, виділяючи термін «двохременная» та приголосні (тверді, м'які); зосереджує увагу на чергуванні звуків, описує особливості та різновиди наголосу, проєктує орфографічні, орфоепічні правила.

В унікальних мовознавчих пам'ятках XVI–XVII ст. уперше описано лінгвістичні терміни й поняття, висвітлено змогу українських мовознавців методично укладати та на підставі порівняльного методу опрацювати слов'янську граматику; простежено багатогранний спектр наукових умінь авторів опиратися на релігійні, фольклорні, діалектні, власне мовні, культурні чинники, що впливали на генезу української мови в давні часи. Грамматика є початковим науковим осередком зародження теоретичних знань про українську мову, про її систему та структуру, про науковий стиль. Фактично в кожній із Грамматик простежується автентичність української фонетичної та наголосової системи. Студіювання змісту Грамматик дало змогу науковцям укласти короткий перелік-словник фонетико-акцентологічних термінів.

XVI – початок XVII ст. – період поширення книгодрукування, розвитку науки й освіти в Україні. Масово відкривалися братські школи, заклади вищої освіти – колежіуми та академії. У Києві в 1615 р. було засновано вищу

школу при Києво-Братському монастирі на Подолі. У 1631 р. митрополит Петро Могила відкриває Лаврську школу. У 1632 р. обидві школи об'єдналися в Києво-Могилянську колежію (пізніше – академію). Цей навчальний заклад став центром освіти та культури не лише в Україні, його вплив поширювався на всі навколишні землі. Із Києво-Могилянською академією тісно пов'язано становлення таких письменників, учених, політичних, релігійних діячів, як М. Смотрицький, К. Сакович, С. Косов, Є. Славинецький, Ф. Прокопович, С. Полоцький, Д. Туптало (митрополит Ростовський), І. Галятовський, І. Гізель, Г. Сковорода, М. Бантиш-Каменський та ін. Вони оперували трьома стилями мовлення – високим, середнім, низьким; уміли поєднувати їх у різні стильові, жанрові палітри, спілкувалися різними мовами, оскільки багатомовність була ознакою рисою українського бароко, глибоко знали особливості українського живого мовлення, прищеплювали його кожним міркуванням, глибоким помислом, захищали в алегоричних утаємничених глибинах створених текстів. Тож не дивно, що на це слово в 1690 році московією було проголошено анафему. Та чи можна знищити слово, у якому сила і правда, потяг до волі, любов до рідної землі, генетичний голос нації?! Із цього слова, викарбуваного у творах великих мислителів-Києвомогилянців, із обігом часу викристалізувалася українська мова.

Аналіз освітньо-наукової діяльності Академії дає змогу констатувати, що наскрізним критерієм її функціонування було гасло: «основа розвитку українського етносу – це ствердження української мови».

В академії на поширення української мови було спрямовано культивування всіх типів давньої української літературної мови – слов'яно-руської, слов'яно-української та «простої» мови. Вони реалізуються через опанування поезики, риторики, діалектики (полеміки), математики, педагогіки тощо. У поезичній, «риторичній» розвивався бароковий стиль із

пошуками вибагливих пишномовних форм, символів, незвичних уподібнень, урочистих протиставлень, несподіваних персоніфікацій», зазначають Любов Мацько й ін.

У цей період найвидатнішими проповідниками, патріархами української риторики, педагогами, які сповідували українськість, можна вважати Інокентія Гізеля, Лазаря Барановича, Іоанікія Галятовського, Антонія Радивиловського, Феофана Радивиловського, Прокоповича. Їхня наукова діяльність, творчий доробок нині потребують мовностилістичного опрацювання, оскільки більшість досліджень присвячено релігійно-філософській діяльності видатних українців.

Інокентій Гізель не лише ректор колежі, він архимандрит Києво-Печерської лаври, викладач філософії в колежі, автор відомого трактату «Мир з богом чоловіку» (1669 р.), написаного церковнослов'янською мовою для духовенства. У 1671 р. цей твір було видруковано в скороченому варіанті руською (українською) мовою для широкого загалу читачів України. У 2012 р. пам'ятку перевидано сучасною українською мовою під назвою «Мир с Богом чоловіку, або Покаяння святе, що примиряє Богові людину».

Поділяємо думку Л. Мацько, що праця І. Гізеля «сповнена алегоріями, які не лише розкривають церковну мораль, а виражають ідеї гуманізму. Соціальне зло (несправедливий суд, знуцання над беззахисними) – це гріх. Інокентія Гізеля називають українським Аристотелем, він відзначився в багатьох галузях знань. Нині цю книгу можна вважати пророчою, вона закликає до збереження прав Київської митрополії, до молитви своїм богам і своєю мовою, до покаяння та миру. Трактат описує лихоліття тогочасної України, засуджує розбрат, ворожнечу, війни.

Лазар Баранович, чернігівський архієпископ, меценат, ректор Києво-Могилянської колежі, неперевершений викладач поезики та риторики. Науковець користувався власними рукописними

текстами лекцій, не призначеними для публікації. Деякі курси того періоду дійшли до нас у редакціях. За жанром їх можна назвати конспектами, укладеними самими студентами, але під керівництвом наставника. Учня риторичної поезики належало звертатися до друкованих підручників, добирати відповідні аргументи з антологій, занотовувати наукові думки викладачів.

Значну роль у часи діяльності Лазаря Барановича відіграв курс піітики, оскільки давав змогу учням ретельно ознайомитися з основними принципами риторичної. Студенти навчалися вправно висловлювати свої думки, дискутувати, переконувати. Основною метою було навчити майбутніх духовних лідерів уміло послугувати словом у полемічних диспутах із представниками інших релігійних віровчень. У процесі навчання студенти брали участь у диспутах, складали промови, проводили декламації, організовували вистави. Керівництвом до дійств слугувало вправне слово, тогочасне живе народне українське мовлення.

Окремішніми є праці Лазаря Барановича «Меч духовний є глагол божий» (1666 р., у ній проглядається 55 слів-проповідей, написаних за правилами шкільної гомілетики); «Труби словес проповідних» (1674 р., містить 80 проповідей на різні свята). Назви книжок засвідчують, що витворені вони високим стилем церковної риторичної.

Книги написано в складні часи для українського суспільства, мова творів – церковнослов'янська. У текстах переважають складні речення, тло яких фонетично стилізовано засобами алітерації, асонансу, рими, синтаксичного паралелізму. Лазар Баранович уміло послугується алегоріями, інтонаціями. Ключовим для сьогодення є пророче звернення просвітителю до українського народу щодо виборювання незалежності: «Народе давній, мій руський, славний, по-дбай про свободу, дбай краще,

Закінчення. Початок на с. 12

бо то цінніше злата, жий без переводу!»

Іоаникій Галятовський, учень Лазаря Барановича, ректор Києво-Могилянської колегії, викладач риторики українською мовою, розробник теорії українського красномовства. Його книга проповідей «Ключ разуміння» з теоретичною частиною твору «Наука, альбо Спосіб зложення казання» (1659 р.) стала відомою науковою працею далеко за межами України. І. Галятовський достеменно опрацьовує античну риторику та вибудовує власні погляди на те, як обрати тему кожному, хто хоче, щоб «казання має складатися з трьох частин: ексордіуму (початок); нарації (оповідь); конклюдії (кінець)». Нині ми в цих настановах простежуємо архітектоніку тексту, виступу, які мають містити: вступ, основну частину, логічно вибудовану висновку. І. Галятовський закладає основи опрацювання різножанрової літератури (Біблія, життя святих, праці великих проповідників, а ще історії і хроніки, книги про людей, природу, звірів тощо) для успішного «амплікування» прочитаного у своє казання. Учений розробляє і психологічні аспекти мовлення, застерігає промовця, щоб «людей не привів мовою своєю до розпачу», і радить: «читай книги, що хороше вчиташся, нотуй собі і до свого казання амплікуй». Свою теорію красномовства Галятовський утілює у низці проповідей про чудеса Марії Богородиці «Небо нове» (1665 р.).

Антоній Радивилівський, учень І. Галятовського, відомий культурно-освітній діяч, талановитий український письменник, компетентний ритор, архidiaкон Чернігівської кафедри, настоятель Печерського монастиря. Його творчий доробок не є великим за обсягом, але різноманітним за жанровою палітрою (проповіді, оповідання, байки). Увагу дослідників найбільше привертають дві праці автора: «Вінець Христов» (1668 р.,

містить 155 проповідей на теми євангельських читань); «Огородок Марії Богородиці» (1676 р., містить 199 проповідей на релігійну та морально-етичну тематику). Праці А. Радивилівського сьогодні є у вільному доступі, ці тексти складні для прочитання, проте ретельний перегляд їх засвідчує, що вони мають логічно виструнчену будову – вступ (ексордіум), основну частину (нарація), висновки (конклюдія). У них закладено авторську методичну систему укладання та виголошення проповідей. Означена методика є актуальною і нині. Варто зацентувати увагу на тому, що майже кожне слово проповідей графічно наголошено. Простежується оксія, варія, і камора, приміром, «жкѡ Славою словѣсь здѣ вѣнчаѣтъ». Антоній Радивилівський творив живою мовою з «густою домішкою українців» (П. Плуц), ця семантично насичена, алегорично вивершена мова і нині потребує наукового дослідження.

Суголосні з міркуваннями Л. Мацько, що «А. Радивилівський був великим патріотом України», ритором-пророком. Через низку риторичних питань-відповідей він звертався до воїнів «часу війни», і воїстину до воїнів-героїв XXI ст. також: «Що може бути ліпшого за Вітчизну? ... хто примусив вас залишити домівку, дружин, дітей, братів і сестер та піти на смертельну битву з бусурманами. Любов до Вітчизни».

Знаковою особистістю у ствердженні української мови в усіх сферах суспільного життя України є Феофан (Єлеазар) Прокопович – богослов, письменник, автор курйозної і фігурної поезії, математик, філософ, учитель пітики та риторики, блискучий оратор, ректор Київської академії. Усвідомлюючи те, що мова є генетичною основою розвитку нації, Ф. Прокопович укладає «Буквар», який стає методичними підвалинами опанування мови, і не лише для українців. Учений заперечує думку про те, що науки вчитися можна лише латинською мовою, переконує – філософом може бути і «руська людина» (українець – уточнення наше, за

твором «Разговор гражданина з селянином да півцем или дячком церковним»). Ф. Прокопович володів різними мовами, писав праці здебільшого класичною латинською, проте намагався здійснювати переклад українською, при цьому добирати такі слова із живого українського мовлення, щоб земляки на власні вуха збагнули сутність написаного. Таким чином автор упроваджував ідею національної самодостатності тексту. Через різні стилістичні прийоми, зокрема зіставлення, актуалізацію, гіперсемантизацію тощо «звертав увагу на способи збудження емоцій: любові, прагнення, надії, радості, співчуття, жаху, розпачу, сорому».

Відомо, що латиною написано одне із найпотужніших логіко-риторичних досліджень Ф. Прокоповича «Про риторичне мистецтво» (1706 р.). Праця складається з 10 книг та наскрізно сповідує досягнення риторичного мистецтва Аристотеля, Платона, Цицерона, Квінтіліана. Риторику мовознавець називає «царицею мистецтв», з огляду на що доводить цієї науки, оскільки він є всеохопним щодо діяльності та життя людини; предмет цієї науки ширший за предмет філософії, адже «сама дослідниця речей – філософія – зобов'язана риториці» (Ф. Прокопович). Аналіз змісту означеної праці засвідчує, що за ментальністю вона спрямована на Україну, на виформування через риторичне слово нації, що спроможна самоствердитися, окреслити своє майбутнє. Рушійною силою в цьому процесі автор вважає молодь, до якої патетично звертається у вступі до Риторики: «Молоді оратори! Поступивши до школи красномовства, знайте, що ви прагнете до такої почесної справи, яка сама по собі справді настільки корисна, що її належить викладати не лише для вашого добра, а й на благо релігії та Батьківщини».

Прокопович переконує майбутніх ораторів у тому, що свідомо і щиросердно опанувати варто риторику слова, мову, культуру, релігію своєї нації, тоді можна засобами красномовства описати

духовний портрет етносу, «бо що ж скажіть, будь ласка, могутніше і більш нездоланне, ніж людський дух. Якщо він твердий і хоробрий, то не зможе з'ягнитись вогнем і не дозволить зломити себе залізом. Стріли, мечі, тарани та інші види зброї можуть мати владу над тілом, можуть підривати мури, але не можуть подолати загартованого духа. Отже, якою повинна бути та сила, котрій міг би підпорядковуватися дух? *Напевно такою силою є красномовство ... красномовство може забрати зброю героя*». У цих словах – символічна, миротвірна, прогностувальна функції мови, про які ми тепер говоримо. У цих міркуваннях Ф. Прокоповича – ідеологія, стратегія ствердження українського слова, повсякчасний захист мовного генетичного коду. Дух нації, українськомовну свідомість етносу треба невинно вишколювати, загартовувати рідним українським словом, з'єднувати їх воедино. Така єдність стане надпотужною і непереможною силою, міццю, крем'яною опорою.

Отже, аналіз історичного контексту із проєкцією на сьогодення укріплює думку про постійне дослідження та опублікування мовних надбань у всіх сферах функціонування українського суспільства, спонукає до неперервного студювання розмаїтості мовлення, до збереження кожного говірково-розлогого поля на теренах України, до всотування та розуміння кожного українського звука, до боротьби за його українську всеохопність і неперервність звучання, до злиття в єдиний «український любий голос», у мелодійність і неповторність якого вслухався, мовився ним, живим у неприступній Афонській скелі Іван Вишенський, а Іван Франко в однойменній поемі навічно всимволізував цей голос.

Процес збереження, примноження, поширення, безперервного передавання знань про свій етнос через взаємодію суспільства і мови на засадах пошани до мови, свідомого плекання з покоління в покоління престижу її і виформує сутність поняття мовної традиції.

Круглий стіл сухомлиністів

Попри всі ризики і перешкоди воєнного часу, 3 жовтня у ДНПБ відбулося засідання круглого столу, присвяченого творчій спадщині українського добротворця – «Газета як джерело вивчення епістолярної спадщини В. Сухомлинського» до 106-ї річниці від дня народження педагога в онлайн і офлайн форматі.

У засіданні взяли участь понад 50 учасників із 16 наукових установ, закладів освіти й культури Києва, Чернігова, Дрогобича, Рівного, Херсона, Кропивницького, Умані, України, Броварів, Павлиша, а також науковці з Австралії.

Із вітальним словом до учасників звернулися заступник директора з наукової роботи ДНПБ **Ганна Романова**, голова Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського **Леся Сухомлинська**, модератор заходу – академік НАПН України **Ольга Сухомлинська**. Із доповідями і повідомленнями виступили вчені-сухомлиністи – **Ольга Сухомлинська**, **Алан Кокеріл** (Австралія), **Надія Калініченко**, **Олександр Міхно**, **Оксана Петренко**, **Валентина Федяєва**, **Микола Бривко**, **Леся Сухомлинська**,

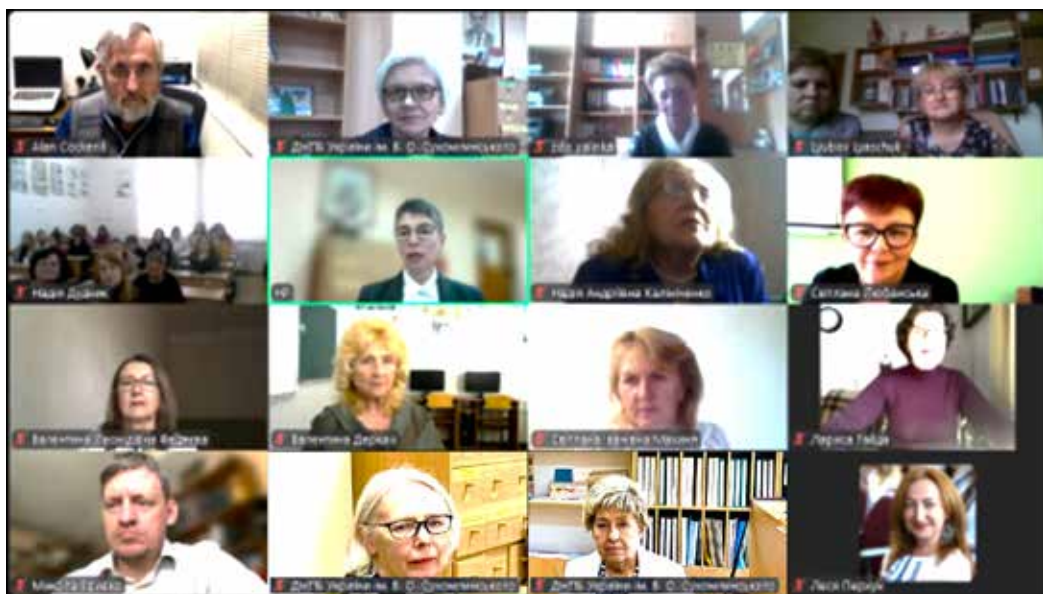
Вікторія Бондаренко та освітня-практики – **Валентина Деркач**, **Євген Кушнір**, **Світлана Любанська**, **Тетяна Тоцька**.

Під час дискусії обговорено таку проблематику: Газета як джерело педагогічної інформації та комунікації: вчора і сьогодні; Педагогічна тематика у газетних публікаціях Василя Сухомлинського, інших освітян; Особливості представлення епістолярної спадщини В. Сухомлинського в газетних матеріалах; Автори газетних матеріалів про листування Сухомлинського й інших педагогів: хто вони.

Учасники круглого столу висловили думку, що періодичні видання як джерело

інтерпретації історичних подій та проблем суттєво збагачують розуміння освітньої політики та суспільних настроїв у різні періоди історичного розвитку. Вони наголосили на актуальності дослідження епістолярної спадщини В. Сухомлинського, зокрема відображеної у періодичних виданнях, як малорозробленої форми педагогічної біографістики.

Леся СУХОМЛИНЬСКА,
голова
Всеукраїнської асоціації
Василя Сухомлинського,
старший науковий
співробітник ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського

Щире прагнення до значущих змін

Закінчення. Початок на с. 1

освіти для сталого розвитку, інноваційних підходів для збереження і зміцнення фізичного та ментального здоров'я як потреби сьогодення, використання сервісів штучного інтелекту для підвищення якості освіти, а також професійного зростання педагогічних працівників, упровадження інноваційних технологій щодо формування національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти, цифрових систем і застосунків для підвищення рухової активності, дуальної форми здобуття освіти як дієвого механізму підвищення якості підготовки фахівців, програм для автоматизації процесу харчування в закладах освіти тощо. В онлайн-заходах взяло участь понад 4000 осіб.

Для учасників виставки відбулися конкурси «Лідер інновацій в освіті», «Видатні наукові досягнення в освіті» й конкурс із 15-ти тематичних номінацій. На конкурси подано 272 роботи. Експертну оцінку якості робіт проводили науковці й фахівці наукових установ Національної академії педагогічних наук України, Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти». Переможців конкурсів удостоєно Почесної нагороди «Лідер інновацій в освіті» та нагороджено золотими, срібними й бронзовими медалями, дипломами, сертифікатами авторів конкурсних робіт.

Організувала й провела виставку Компанія «Виставковий Світ» за інформаційної, методичної та організаційної підтримки Національної академії педагогічних наук України, Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

Леся ХАРИТОНОВА,
заступник директора
Компанії «Виставковий Світ»

Криворізькому професійному

За роки існування навчальний заклад пройшов шлях від школи фабрично-заводського навчання до закладу освіти, що у 2003 р. отримав статус ліцею, а після реорганізації 2022 р. – комунального закладу освіти «Криворізький професійний гірничо-технологічний ліцей» Дніпропетровської обласної ради. Нині це приклад інноваційності педагогічного колективу, особистісного зростання викладача, діяльності експериментального майданчика всеукраїнського рівня.

... Це був важкий час: Кривий Ріг, звільнений від фашистських загартників 22 лютого 1944 р., лежав у руїнах. Із 77 шахт, що діяли до початку війни, окупанти зруйнували 54, а на інших сапери виявили майже 40 **тис.** мін. Повністю знищені металургійний і коксохімічний заводи, а також завод гірничорудного устаткування. Сталеве серце України на той час практично припинило битися...

Військовій промисловості конче був потрібен метал – треба було якнайшвидше відновити видобуток залізної руди. Проте робітників з високим рівнем умінь та знань критично не вистачало: більшість довоєнних працівників перебували в евакуації чи воювали, або загинули.

Аби готувати молоді кадри «з нуля», в найкоротші терміни на багатьох криворізьких рудниках було відкрито так звані школи фабрично-заводського навчання з терміном навчання шість місяців. Одним з таких закладів освіти стала створена 9 серпня 1944 року школа ФЗН № 43 – саме з неї виріс теперішній ліцей. Першим директором школи було призначено **Петра Павловича Левченка**.

...В останні дні серпня 1944 р. майже двісті юнаків переважно з приміських сіл розпочали навчання, аби за півроку прийти на зруйновані шахти Кривбасу прохідниками, кріпильниками, машиністами скреперних лебідок, машиністами електровозів, електрослюсарями. Саме вони – поки не повернулися з фронту їхні батьки та старші брати – взяли на себе основний тягар відродження краю з повоєнної розрухи.

У травні 1949 року школи ФЗН № 43 та ФЗН № 55 об'єдналися у школу ФЗН № 55, яку в жовтні 1950-го було перейменовано на спеціалізовану гірничо-промислово-навчання до десяти місяців.

...Комплектація учнів професійних закладів у той час відбувалася за принципом призову (мобілізації), а не особистого вибору майбутньої професії. З точки зору держави такий підхід надавав можливість централізовано підготувати кваліфікованих робітників в необхідній кількості, а по завершенню навчання – розподіляти випускників відповідно до потреб певних галузей економіки та підприємств. Як правило, молодих людей віком 16-17 років направляли за урядовою рознарядкою до шкіл ФЗН та інших закладів рішенням адміністрацій колгоспів та місцевих рад.

Навчальний процес відбувався в казарменому режимі, учні не мали права самовільно залишати територію навчального закладу, мешкали зазвичай в тому ж приміщенні (гуртожитків тоді не вистачало), а по завершенню навчання мали відпрацювати чотири роки на підприємстві згідно з направленням, без права зміни місця та умов роботи. На цей термін їм надавалася відстрочка від призову на військову службу.

Проте школи ФЗН виконували важливу соціальну функцію: навчання було безкоштовним, учні за державний кошт забезпечувалися житлом, харчуванням та одягом. Для підлітків професійний навчальний заклад був чи не єдиним шансом не тільки для особистої самореалізації, а й елементарного виживання в той складний повоєнний час.

...1956-го ГПШ №7 отримала у постійне користування будівлю на вулиці Елістинській, у якій навчальний заклад розташований і нині.

Учні та майстри виробничого навчання отримали набагато кращі умови для навчання та набуття професійних навичок. На першому поверсі – навчальні класи, на другому й третьому мешкали учні. Повноцінний гуртожиток було збудовано лише 1976 року.

1958 року ГПШ № 7 реорганізовано в гірничо-промислове училище № 3. У 1959–1963 рр. навчальним закладом керував **Станіслав Леонідович Молчанов** – це при ньому до курсу підготовки робітничих кадрів вперше введено загальноосвітні предмети: цього вимагала необхідність підвищення кваліфікації випускників для обслуговування машин та механізмів тогочасного промислового Кривбасу.

У той час вводиться єдиний тип навчального закладу – професійно-технічне училище (ПТУ) з терміном навчання від 1 до 4 років, обов'язковою умовою для вступу до ПТУ стала наявність 8-річної шкільної освіти (базова середня освіта). Принципово новим стало впровадження загальноосвітньої підготовки одночасно зі здобуттям професійних навичок: по завершенню навчання учні отримували не лише диплом, а й атестат про повну загальну середню освіту – і можливість продовжити навчання в інших закладах освіти (технікумах, інститутах та університетах). Упроваджувався вільний вибір професії та місця навчання при збереженні соціальної

спрямованості ПТУ: під час навчання діти були забезпечені безкоштовним одягом та харчуванням, а також мали пільги при проїзді громадським транспортом.

Восени 1963 р. ГПУ № 3 перетворено на міське професійно-технічне училище № 30 із 4-річним терміном навчання (і під цією назвою заклад існував наступні 40 років!). Суттєво збільшується контингент учнів: вперше з моменту заснування прийнято 120 юнаків.

З набуттям училищем статусу середнього навчального закладу створено додаткові умови для якісної підготовки молодих робітників із середньою освітою, введено кабінетну систему навчання, оснащено необхідні лабораторії, майстерні, побудовано гірничий полігон. До роботи залучено кваліфіковані кадри, сформовано сильний педагогічний колектив.

Майстрами виробничого навчання працюють досвідчені і небайдужі до своєї праці фахівці, які вимагають від своїх підопічних серйозного ставлення до навчання. Навчальні кабінети забезпечено електросистемами, телевізорами, кінопроекторами, діапроекторами (а згодом – діапроекторами з дистанційним управлінням),

Понад **27 тис.** фахівців робітничих професій для гірничодобувної промисловості та інших галузей економіки підготовлено за час існування навчального закладу.

Нині ліцей має наступне:

- навчальний корпус площею **6130 кв.м** із 22 навчальними кабінетами та лабораторіями, навчально-виробничі майстерні – **1132 кв.м**,
- гірничий полігон – **600 кв.м**,
- бібліотека – **76 кв.м**, книжковий фонд якої складає понад **21 тис.** примірників, з читальною залом на 30 місць та доступом до мережі Інтернет;
- їдальня – **342 кв.м**;
- медичний пункт – **42 кв.м**, обладнаний всім необхідним для надання першої медичної допомоги, проведення профілактичної та роз'яснювальної роботи з учнями, здійснення контролю за санітарно-гігієнічним станом приміщень ліцею;
- спортивний майданчик – **1060 кв.м**), спортивна – **200 кв.м** та тренажерна – **85 кв.м**, зали;
- музейно-виставковий комплекс;
- навчально-практичний центр електротехнічних технологій.

гірничо-технологічному ліцею – 80!

а кабінет іноземної мови – лінгафонною системою. Силами майстрів виробничого навчання обладнано електромонтажну майстерню для підготовки спеціалістів з КВПіА, кабінет за фахом «Слюсар з ремонту автомобілів», збудовано й обладнано зварювальну майстерню.

Збільшено перелік професій, яким навчають у ПТУ № 30: окрім гірників, готують помічників машиніста тепловоза, слюсарів-монтажників, автослюсарів, слюсарів КВПіА, електрогазозварників, столярів, мулярів-штукатурів, сантехніків, продавців, кулінарів та інших фахівців.

ПТУ № 30 стає визнаною школою підготовки кваліфікованих кадрів для таких потужних підприємств міста, як трест «Кривбасруда», металургійний завод «Криворіжсталь», коксохімічний завод, Північний і Центральний ГЗК, виробничі об'єднання «Дніпрошина», «Кривбасрудоремонт», «Дніпродомнаремонт» і для багатьох інших великих промислових підприємств – насамперед, промисловості Кривбасу, а також інших індустріальних регіонів країни.

Збільшено і зміцнено колектив викладачів загальноосвітніх та спеціальних дисциплін.

Поступово відбувається реорганізація предметних кабінетів та створення нових, обладнаних сучасними технічними засобами, йде диспетчеризація навчального процесу. Впроваджується самоврядування в учнівських колективах, зміцнюється

зв'язок школа – училище – ВНЗ міста.

До роботи залучають кваліфікованих викладачів автотранспортного технікуму, а також доктора технічних наук, професора кафедри підземної розробки родовищ корисних копалин гірничорудного інституту **В.А. Щелканова**.

За часів незалежності на базі училища вже відбуваються науково-практичні конференції за участю відомих педагогів-новаторів; проводять відкриті уроки міського, обласного та республіканського рівнів, завдяки чому суттєво підвищено майстерність педагогів.

Нині одним із найважливіших інноваційних проєктів, який за ініціативи директора ліцею – заслуженого працівника народної освіти України **Вячеслава Григоровича Сиротюка**, впроваджено у навчально-виробничий процес, є дуальна система підготовки кваліфікованих робітників.

Вона надала можливість розширити й удосконалити практичну частину програми зі збереженням достатнього рівня теоретичної підготовки; подолати розрив між теорією і практикою, професійною освітою і виробництвом. Важливими перевагами для здобувача освіти стали навчання в реальних умовах підприємства та заробітна плата на підприємстві додатково до стипендії; а для підприємства – зменшення періоду адаптації випускника до умов виробництва і соціального мікроклімату, а також формування фахівця відповідно до вимог підприємства.

Дуальна система стала забезпеченням взаємозв'язку різних систем в умовах експерименту (освіта і виробництво, освіта і наука та наука і виробництво) для впровадження змін, спрямованих на підвищення якості освіти, а також посилила роль роботодавців у підготовці кваліфікованих фахівців від формування змісту освітніх програм до оцінювання результатів навчання.

У контексті реалізації пріоритетних напрямів розвитку професійної (професійно-технічної) освіти, технічного переозброєння підприємств та з метою оновлення змісту освіти педагогічні працівники ліцею створюють навчальну літературу – підручники, посібники, довідники, для використання у навчальному процесі. Практично всі навчальні видання мають гриф МОН України.

Починаючи з 2011 року, педагогічний колектив ліцею систематично брав участь у всеукраїнських освітніх виставках та здобував перемоги у різних номінаціях. Остання з нагород – золота медаль у номінації «Упровадження інноваційних освітніх і виробничих технологій – ефективний засіб підвищення якості підготовки кваліфікованих кадрів» на X Міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти». У колективі два кандидати наук, доктор філософії і доктор наук.

За роки існування один із перших на Криворіжжі закладів професійної освіти, змінюючи не тільки свою назву, а й форми та зміст навчального процесу, пройшов славетний шлях від звичайної школи ФЗН до знаного ліцею гірничого профілю й нині є місцем для інноваційної творчості, де модернізується зміст і структура навчально-виробничого процесу та успішно впроваджуються новітні методи і технології. За ці роки незмінною залишилась його суть: якісна підготовка молоді з найбільш затребуваних професій.

Комунальний заклад освіти «Криворізький професійний гірничо-технологічний ліцей» Дніпропетровської обласної ради» відзначає своє 80-річчя у невпинному русі вперед – до нових звершень і досягнень!

Ярина РУСИНСЬКА,
«ОІС»

Десятиліття без академіка Івана Зязюна, проте з ідеями його гуманістичної концепції

«Педагогіка – це моє життя...»

Іван Зязюн

Пошастило мені понад 20 років працювати разом з Іваном Андрійовичем Зязюном, вчитися у нього, бачити глибинні витoki української педагогіки, по-філософськи долати перепони, осмислювати суперечності і перспективи розвитку педагогіки як науки про Людину і для Людини в умовах незалежної України. То була надзвичайно важлива життєва і наукова школа методологічного зростання...

Неповторна особистість з притаманними йому силою волі, характером, цілеспрямованістю, наполегливістю і принциповістю, вмінням боротися, відстоювати свою точку зору – ці та інші риси особистості академіка простежувалися на різних етапах його науково-педагогічної діяльності.

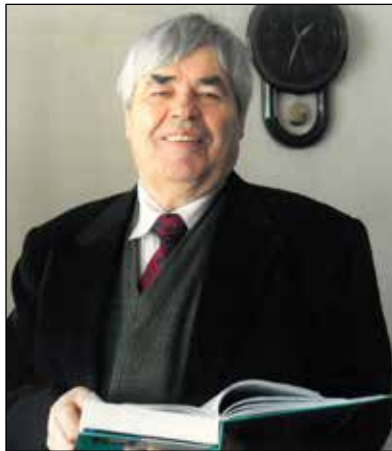
Ниточка життя

обірвалася несподівано...

29 серпня 2014 р. перестало битися серце Івана Зязюна – вірного сина українського народу, видатного вченого, філософа і педагога, державного і громадського діяча. Сумували не лише близькі родичі, а й Зязюнівська науково-педагогічна родина всієї України, а також зарубіжні вчені, які добре знали концепцію педагогічної майстерності нашого академіка й співпрацювали з ним не один рік. Разом з нами проводжали академіка Івана Зязюна в інші світи (на цвинтар села Пашківка Ніжинського району Чернігівської області) професор, доктор хабілітований, голова Наукового педагогічного товариства «Польща-Україна» **Францішек Шльосек** та інші польські вчені... На пам'ятнику академіку Івану Зязюну викарбовано слова: «Прошу у Бога одного – часу для добра людям...» А в будинку, де він народився і помер, відкрито Музей-садибу Івана Зязюна Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Від глибини серця дякуємо за це академіку **Віктору Андрущенко**.

Філософія серця Григорія Сковороди, педагогіка і психологія серця Івана Зязюна, педагогіка серця Марії Лопаткової, психопедагогіка, «олюднення людини, відкривання людини в людині» (за Яном Павлом II), добротворення впродовж життя – **невмирущі...**

Під час кровопролитної російської агресії

проти України ці наукові педагогічні категорії набули особливого значення – передусім духовного і загальнолюдського. Не випадково саме в цю тяжку добу історії нашої держави українські вчені обґрунтовують і вводять у науковий обіг принципово нові категорії. Серед них – «педагогіка зраненого серця» (О. Лавріненко). Як гірко, що сьогодні мільйони зраних сердець дітей, їхніх батьків, дідусів і бабусь, воїнів Збройних Сил України, полонених, матерів і батьків, які не дочекались своїх дітей з поля бою, над могилами яких майорять прапори України на цвинтарях у всіх містах і селах України. Як лікувати «зранені серця» десятків мільйонів українців – дітей і дорослих? Для цього потрібна нова педагогіка – олюднена, одухотворена, міждисциплінарна.

На генетичному рівні академік Іван Зязюн відчував небезпеку і зло з боку РФ. Він ніколи не був прихильником радянських ідеологічних догм, не схилив голови перед московитами... З дитинства пам'ятав настанови своєї бабці **Ганни Йосипівни Деркач**, яка називала Сталіна «страшним гаспидом». Про це згадував Іван Андрійович у своїй книзі «Педагогіка добра: ідеали і реалії» (2000). 20 лютого 2014 р., коли російський гаспид розпочав анексію Криму і фактично розпочав війну проти України, – не було несподіванкою для нашого академіка. Він неодноразово гостро говорив, що Росія ніколи не змиритися з незалежністю нашої держави, вона розпочне війну проти України...

Не дожив Іван Андрійович до 22 лютого

2022 р., коли вибухнула смертоносна війна РФ проти України, що триває третій рік. Я не лише здогадуюсь, а й знаю, якими словами і діями він відреагував би на цей злочин проти людства...

Під час війни тисячі його вихованців, загальну кількість яких нині неможливо встановити (студенти, аспіранти, докторанти, викладачі педагогічних інститутів та університетів) творчо впроваджують інноваційні ідеї свого Вчителя, створюють нові методики і проєкти, волонтерять, допомагають дітям, їхнім батькам і вчителям – внутрішнім переселенцям. Вони багато і самовіддано працюють у воєнну добу на основі філософії педагогічної дії.

Прогностичність

філософсько-педагогічних ідей академіка Івана Зязюна

Наукова спадщина вченого філософа-педагога – це досить складне і недостатньо вивчене питання, хоча у науковій бібліографії досить широко представлено творчий доробок академіка. Йдеться про четверте перероблене і доповнене видання бібліографічного покажчика «Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ» (Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – 229 с.). У ньому систематизовано

наукові і науково-методичні праці академіка, літературу про його життя, науково-педагогічну і громадську діяльність, перелік дисертацій, захищених під його керівництвом. Безумовно, це надзвичайно цінний банк даних про великий доробок вченого.

На нашу думку, це потребує методологічного міждисциплінарного аналізу змісту праць вченого та публікацій про його наукову життєдіяльність і системні творчі пошуки. Президент НАПН України Василь Кремень зазначає: «В Україні й за кордоном І.А. Зязюн добре відомий

фундаментальними науковими пошуками: це і філософія освіти, й теорія і методика професійної освіти, і проблеми естетичного виховання». Означені напрями знайшли глибоке висвітлення у понад 550 публікаціях. Серед численних позицій – монографії, підручники, навчальні та навчально-методичні посібники для студентів педагогічних закладів освіти, аспірантів, учителів та викладачів, статті, опубліковані в українських і зарубіжних часописах. Мірилом вартості кожної з фундаментальних науково-педагогічних книг («Естетичний розвиток особи», «Естетичний досвід особи», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогічна

майстерність», «Краса педагогічної дії», «Педагогіка добра: ідеали і реалії»), високо оцінених у науково-педагогічному світі, крім теоретичної глибини й актуальності, є також міцний зв'язок з практичними потребами життя. У підручниках життєвими барвами і мелодіями реалій постає краса буднів педагогічної праці, процес виховання обдарованої особистості, її становлення і самоствердження. Кожна книга написана серцем. Енергія думки органічно втілена в енергії слова, яке мудро розкриває глибинну сутність Людини і Педагогіки Добра.

Наголосимо на винятково важливому значенні монографії «Філософія педагогічної дії» (2008). В ній автор представляє унікальну дослідницьку палітру, зокрема: концептуально-методологічні та дидактичні підходи до наукових досліджень педагогічної освітньо-виховної проблематики; свобода особистості у просторі педагогічної дії; технології і техніки розвитку особистісної свободи суб'єктів учіння; концептуальні підходи до педагогічної майстерності як стратегічної домінанти свободи суб'єктів учіння; модернізація сучасної педагогічної освіти в Україні; логізація особистісної моделі педагогічного світогляду; гносеологічні та культурологічні виміри освітньої системи. Ця фундаментальна праця пронизана філософсько-креативною енергетикою пошуку, відданістю науці і

шкільництву. Його широкі і глибокі наукові інтереси синтезували філософію, культурологію, мистецтвознавство, педагогіку, психологію, філософію освіти. Наукова спадщина вченого акумулює досвід багатолітньої діяльності наукової школи педагогічної майстерності на основі принципів міждисциплінарності і прогностичності. Вивчення й обґрунтування наукових прогнозів та рекомендацій – одне

із завдань наукознавства. Як вчений, філософ і педагог, академік І. Зязюн є яскравим представником української науки. У статті «Немає педагогіки без педагога...», опублікованій в ювілейному випуску науково-педагогічного часопису «Рідна школа» (2012), він теоретично обґрунтовує таке положення: «Насправді проблему якості педагогічної освіти цілком можна було б віднести до розряду глобальних світових проблем». На наше переконання, педагогічну спадщину академіка доцільно розглядати прогностично у філософському і педагогічному контекстах.

Педагогічні афоризми вченого

Тонко відчуваючи прогностичність педагогічних ідей європейських учених у контексті теорії «множинного інтелекту», І. Зязюн обґрунтовував теоретичні засади психопедагогіки. Педагогіка 80-х років минулого, ХХ, століття була тісно пов'язана з філософсько-педагогічними поглядами Івана Андрійовича, який прагнув і досягав того, щоб ідея освітньо-культурного синтезу реалізовувалася у вищому педагогічному навчальному закладі. Прагнучи бути зразком інтелігентності, носієм високих еталонів культури українських просвітителів, він особистим ректорським прикладом надихав студентів і молодих науково-педагогічних працівників на культурну самореалізацію їхнього «множинного інтелекту», вмів відшукувати таланти, підтримувати й супроводжувати їхнє «методологічне і науково-педагогічне дозрівання».

Наголосимо також на цінності міждисциплінарного аналізу положень європейської філософії психопедагогіки, зокрема, обґрунтуванні ідеї освітньо-культурного синтезу. Адже різні види інтелекту взаємно посилюють один одного. Цінність педагогічної професії передана наступним поколінням у таких афоризмах вченого:

• Серед вічних професій учительська посідає особливе місце: вона – початок

усіх професій. Змінюються умови й засоби виховання, та незмінним залишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною.

• Учитель, його майстерність, його талант – невичерпне джерело багатства народу, який прагне до інтелектуальної, етико-естетичної культури в часи усіяких потрясінь і негараздів.

• Учитель має бути вчителем протягом усього життя.

• Я творчим учителем вважаю того, з ким учням радісно.

• Учитель уособлює в самому собі і творця уроку, і виконавця, і режисера виконання творчого задуму для отримання найвагомішого результату – глибокого знання.

• Обдарований учитель продовжує свою справу в талановитому учневі.

У педагогічному контексті прогностичними є такі положення:

► пріоритетність проблеми вчителя і педагогічної освіти у державній освітній політиці (за І. Зязюном);

► ідеї педагогіки культуро- і людинотворчості (за В. Андрущенком);

► «краси педагогічної дії» у неперервному професійному розвитку вчителя; професійного становлення і розвитку творчого потенціалу педагога (за І. Зязюном);

► «категорії гармонії» (за Г. Баллом) в аналізі сучасних і перспективних проблем української освіти;

► творча реалізація прогресивних ідей філософії людиноцентризму в сучасному освітньому просторі і на подальших етапах розвитку нашої держави (за В. Кременем).

Наукова спадщина академіка Івана Зязюна – це справжній філософсько-педагогічний скарб для подальшого розвитку освіти і педагогічної науки в Україні та інших державах.

Нелля НИЧКАЛО,
академік-секретар відділення
професійної освіти
і освіти дорослих НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор

«Крізь призму друкованого тексту спілкуєшся з Особистістю»

*«Не розум від книг,
а книги від розуму створилися.»*

Г. Сковорода

Іван Зязюн – фундатор нового напрямку педагогічної науки і засновник наукової школи з проблем педагогічної майстерності, яка виховала не одне покоління вчених України. У науковій школі знаного вченого, наголошує академік Н.Г. Ничкало, підготовлено тисячі висококваліфікованих педагогів-дослідників для різних регіонів України, Польщі інших країн, які плідно працюють на теренах педагогічної науки і практики, здійснюють значний внесок у розбудову педагогічної освіти, втілюючи ідеали Краси, Добра, Істини у педагогічну діяльність-дію.

У цьому сенсі видається доречним виокремити характерні риси, властиві науково-педагогічній школі з урахуванням контексту, привнесеного академіком, оскільки його школа охоплює і науковців – аспірантів, докторантів, і широкий загал педагогів, об'єднаних навколо ідеї педагогічної майстерності. По-перше, це висока мотивація творчості, пов'язана насамперед з особистістю її керівника. По-друге, здатність одночасно реалізовувати функції ініціатора, продуцента фундаментальних наукових ідей та їхнього поширення у практику. По-третє, характерна форма організації, діяльності її членів, коли мета кожного члена співпадає із метою всього колективу, навіть якщо дослідження членів школи не було безпосередньо пов'язано особистісною взаємодією.

Наш Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, створений понад 30 років тому фундаторами української педагогічної думки, академіками **Іваном Зязюном** і **Неллею Ничкало**, – це своєрідна міждисциплінарна наукова школа. Традиції педагогічної майстерності, що інтегрують проблеми філософії, етики, естетики, логіки, риторики, психології, соціальної психології, педагогіки, історії педагогіки та психології, започатковані унікальними вченими-педагогами, гідно продовжує колектив науковців. Інститут пройшов складний, величний шлях – від наукової установи, в структурі якої функціонувала лише одна лабораторія, до однієї з інноваційних науково-дослідних інституцій нашої країни.

Талановитий колектив Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені

Івана Зязюна НАПН України як крило наукової школи академіка Івана Зязюна продовжує опрацьовувати філософію педагогічної дії. Створення позитивної сприятливої атмосфери наукового пошуку уможливорює реалізацію реальних і потенційних можливостей особистісного зростання, забезпечену високим ступенем доповнюваності і єдності різномірних властивостей членів колективу Інституту.

Коли поринаєш у світ мудрих книг, статей Івана Андрійовича Зязюна (науково-педагогічна спадщина якого складає понад 600 праць), завжди виникає відчуття того, що крізь призму друкованого тексту спілкуєшся з Особистістю, котра володіє животрепетним, естетично-креативним словом.

організації досягнень другої. Перша отримує смисл і життєвість у другій». Означена ідея покладена в основу філософсько-аксіологічної концепції «олюднення людини» Івана Зязюна, що реалізовується талановитими представниками його наукової школи у закладах освіти України і зарубіжжя.

У складні часи, в які живемо, осередки мудрості і людяності не дозволяють нам розчинитися у дрібницях, наvertsають до неперехідних цінностей людства, до вічного прагнення інтелектуального, емоційного, естетичного збагачення Душі.

Особливого значення у сучасних умовах набуває запропоноване І. Зязюном розуміння природи особистісної сутності. На його думку, «особистість не може бути самодостатнім виміром чи кінцевим результатом смислової вибудови Людини. Адже смисл набувається постійно змінюваними відношеннями і зв'язками із сутнісними складниками людського буття, особистість і людина відрізняються тим, що перша є способом, інструментом, засобом

Власним життям, професійною діяльністю та науковою працею Іван Андрійович довів, що мрії здійснюються, а успіх приходить до того, хто наполегливо працює, постійно допомагаючи іншим.

Лариса ЛУК'ЯНОВА,
директор ІПООД імені Івана Зязюна
НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

Маловідомі факти біографії академіка І.А. Зязюна (1938-2014 рр.)

Іван Зязюн був родом із с. Пашківка, що в Ніжинському районі Чернігівської області. Останні роки свого земного життя він присвятив відбудові родового помешкання (нині Музей-садиба академіка І.А. Зязюна УДУ імені Михайла Драгоманова). Власне традиційна сільська культура – особливий різновид господарського досвіду, звичаї та звички сільського життя досить потужно відбилися на життєвому стилі академіка. Саме І.А. Зязюну були притаманні риси простого українського селянина – невибагливість, скромність. У повсякденні академік жив досить просто: працював, любив землю, виховував дітей, не впадав у похадливість, був правдивим перед собою і світом. І таким його пам'ятають сусіди та друзі-однорідці – справжнім, позбавленим зухвалої пихатості, надмірної хтивості. Ця «сільська простота» зачаровувала, привертала до академіка людей, демонструвала в його образі неперевершену душу українця – істинного й справедливого.

На становлення україноцентриських переконань І.А. Зязюна безпосередньо впливало тісне поєднання народного мистецтва і праці, що є виявом феномену української сільської культури. Із дитячих років для маленького Івана всі жанри і види народного мистецтва вжиткувались як у праці, так і в свята. Майбутній академік від батька-матері унаслідував ідеали здорового, успадкованого від дідів і прадідів, традиційного способу життя. Можливо і не випадково доля його звела із видатною постаттю в історії України, тодішнім першим секретарем Полтавського обкому партії, землеробом, аграрієм, людиною, яка була патріотом України і неперевершеним державником – Федором Трохимовичем Моргуном (1924-2008 рр.). Полтавщина в 60-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. вважалася однією із найвідсталіших аграрних областей радянської України. Ф.Т. Моргун як неперевершений інтелектуал глибоко розумів неописну драму – розруху традиційних структур сільського життя, перешкоди соціального самовизначення селянства, що врешті-решт призводило до кризи української сільської культури. У найбагатшій за земельним кадастром області народ неспроможний був себе прогнати. Мудре рішення Ф.Т. Моргуна – спрямувати у полтавське село вмотивованого, професійно-підготовленого з огляду на національні культурні традиції, молодого та амбітного вчителя. Ці завдання сповна виконував Полтавський державний педагогічний інститут імені В.Г. Короленка, про який із

гордістю, навіть з деякою заздрістю у ті часи писали чи не всі провідні засоби масової інформації колишнього Радянського Союзу. Амбітним справедливо можна було назвати і молодого ректора – І.А. Зязюна, який глибоко усвідомлював, що вибудова адекватної культурної політики держави передбачає насамперед перегляду відношення до селянства, до його культури. А власне її цілеспрямована реконструкція неможлива без розуміння кожним учителем, який приходить працювати з дітьми у сільську школу, значущості попередніх культурних цінностей, без належного звертання до них за відповідями на нагальні питання сьогодення. Про це він писав у своєму щоденнику, до якого звертався майже щодня.

Традиційними (про це знали більшість мешканців Полтави) були піші прогулянки Ф.Т. Моргуна та І.А. Зязюна вечірнім містом. Аграрій із системним та перспективним складом мислення – і філософ-педагог, управлінець у справі розбудови області – й теоретик естетики, автор безвіддільної системи обробітку ґрунту – і вчитель учителів – таке незвичне професійно-духовне єднання за принципом сродності Г. Сковороди ґрунтувалося на людській природі й любові до України цих двох неперевершених постатей. Саме на імprovізованих прогулянках вирішувалися безліч нагальних проблем не лише в аграрній сфері Полтавщини, а й в освітній – відкриття модернізованих шкіл, дитячих садочків, підготовка кадрів для цих закладів, а головне – незбагнена теоретиками і практиками того часу система олюднення й опочуттєвлення вчителя-вихователя.

За прилучення майбутніх учителів у Полтавському державному педагогічному інституті імені В.Г. Короленка до духовно-культурних традицій українського народу ректора І.А. Зязюна почасти гнівно критикували, саркастично знущалися, піддаючи навалі доносів та анонімок. Варто зауважити, що ректор Полтавського педагогічного інституту, як і його наставник – Ф.Т. Моргун, були переконані: які б реформи в будь-якій країні не відбувалися, якими б досконалими не формувалися програми таких реформ, вони будуть недостатніми й обмеженими, якщо основоположною ланкою у справі поліпшення якості освіти не стане вчитель. І готувати майбутнього вчителя треба не лише попредметно, а й усебічно, розвиваючи загальний рівень культури, здатність до краси педагогічної дії, вишуканості й неповторності поведінки в соціумі. З цією метою вперше у Полтавському педагогічному

було облаштовано два студентських кафе – «Глобус» і «Ворсклянка». Колишні студенти, а нині вчителі з теплою згадують неповторні тематичні вечори, дискотеки, творчі зустрічі, що відбувалися в студентських кафе. А чого вартий хор «Калина», створений у 1979 році!

Іван Зязюн ще з часів ректорства у Полтавському державному педагогічному інституті був глибоко проникнутим у педагогічну спадщину, що залишив нащадкам видатний українець, колишній випускник Полтавського вчительського інституту Антон Макаренко. Силами студентів у с. Ковалівка Полтавського району було відтворено колишню трудову колонію імені Максима Горького, яку з 1921 по 1926 рр. очолював А.С. Макаренко.

Відродно, що перша і єдина меморіальна дошка Івану Зязюну була відкрита в 2019 р. на фасаді будівлі, де знаходяться структурні підрозділи НАПН України по вулиці М. Берлінського, 9 у м. Києві. За фінансової підтримки В.Г. Балакіна – директора Криворізького міжрегіонального центру професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців, в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих, якому присвоєно ім'я І.А. Зязюна, функціонує кімната-музей академіка, де зібрано його особисті речі, представлено іменний книжковий фонд. Науковці інституту під керівництвом директора – Л.Б. Лук'янової, нині не лише активно працюють над упорядкуванням спадщини видатного українського вченого-філософа й педагога, проводять безліч заходів, присвячених І.А. Зязюну, співпрацюють із центрами педагогічної майстерності і освіти дорослих, що були започатковані І.А. Зязюном у Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича, Київському професійно-педагогічному фаховому коледжі імені А.С. Макаренка, Новомосковському колегіумі № 11 Дніпропетровської області та іншими, а й проводять плідну просвітницьку й науково-пошукову роботу в музеї-садибі академіка І.А. Зязюна у с. Пашківка. Соратники-побратими І.А. Зязюна – академіки, доктори наук, професори – І.Д. Бех, Г.П. Васянович, А.І. Кузьмінський, Н.Г. Ничкало, М.І. Піддячий, О.Г. Романовський, А.В. Семенова, Г.Г. Філіпчук, роблять усе, аби пам'ять про видатного українця стала справжнім дороговказом для прийдешніх поколінь освітян в обрисах невмирущої «Педагогіки Добра» й добротворення в педагогіці.

Олександр ЛАВРІНЕНКО,
головний науковий співробітник
ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор

Ярослав МІХАЛЬСЬКИЙ,
доктор хабілітований,
професор Інституту педагогіки
Академії спеціальної освіти
ім. Марії Гжегожевської

Питання педагогічної етики вчителя викликає дуже цікаві роздуми про його діяльність, оскільки це не лише основа ефективності виховних впливів, але передусім рівень культури, що проявляється в різних професійних і непрофесійних ситуаціях.

У цьому контексті позиція щодо тактовного стилю поведінки, представлена Марком Х. Девісом, є виправданою щодо людей, «які мають великі можливості сприймати перспективу та відчувати емпатійну турботу. Цей стиль буття може включати більшу толерантність до інших, більшу готовність до співпраці, активну підтримку та загальну відсутність егоцентризму в мисленні та поведінці».

Синтез цих факторів нелегкий, але цілком можливий, і тоді є надзвичайна можливість стосунків із людиною, яка створила ВЧИТЕЛЯ ПРАВДОЮ, ЛЮБОВ'Ю, МОРАЛЬНОЮ ДОБРОТОЮ ТА ПЕДАГОГІЧНОЮ ЕТИКОЮ.

Для мене надзвичайна честь бути запрошеним представити одну з концепцій професора Івана Зязюна і поєднати його погляд на мистецтво викладання з його думками, які передусім характеризує вже згадана тема педагогічної етики вчителя. Щиро дякую за цю відзнаку!

Шедевр педагогічної етики Івана Зязюна

У вже оновленій за змістом книзі «Педагогічна майстерність» ми знаходимо дуже вагоме посилання на розглядувану проблематику. «Варто згадати про один із факторів, що визначає одне з тонкощів сприйняття – гармонію. Це сприяє

Іван Андрійович Зязюн – Майстер педагогічної етики

повній відповідності між вихователем й аудиторією, відчуттю внутрішньої гармонії в процесах спілкування і педагогічної діяльності».

Розглядаючи цю позицію, зазначимо, що професор І.А. Зязюн, відносячи гармонію до педагогіки, вказує на необхідність урахування вчителем у співпраці з учнями кожного епізоду власних дій. Це потребує особливого наголосу, оскільки саме тоді створюється ритм реляційності. Це підтверджує віру вчителя в повагу до кожного учня, що впливає з його власного розуміння потенціалу учасників освітніх контактів, які він створює, а не стандартних, оскільки стандартний підхід не має зв'язку з творчістю. Педагогічна етика – це специфічний стиль поведінки особистості, що дозволяє відчуті делікатність, чуйність, поміркованість і надійність. Він завжди дає шанс на діалог, перспективу й розуміння, тому що він ніколи нікого не зневажає і не відкидає, а дозволяє шукати, завдяки комунікативності, можливість подолати ситуації, що можуть ускладнити повсякденне життя. На жаль, таких труднощів в освіті нині багато, і їх неможливо пояснити очевидними заявами чи типовими діями. Педагогічна етика – це запрошення до виховної творчості, і, як писав Майстер – Іван Андрійович Зязюн, «найголовніше, що ми поважаємо в людині, це сила і краса. І те, й інше може формуватися в людині переважно з точки зору майбутнього. Виховати людину – означає вказати їй шлях у майбутнє, до перспективи».

Це надзвичайно важливе формулювання для підтвердження ролі педагогічної етики в навчанні, адже роздуми про майбутнє ніколи не можуть ігнорувати особисту оцінку, якій сприяє педагогічний такт, як особливо важлива виховна ланка, що спрямовує повагу до людини, її гідності й культури.

У цьому контексті можна сказати, що професор Іван Андрійович Зязюн вмів досконало інтерпретувати реальність, її зміни та перспективи, він випереджав інших, які не могли оцінити правильності його аналізу, але нині ми бачимо, наскільки він правий у сприянні зв'язку культури з педагогікою, що має виховувати

емоційну чутливість людини до необхідності реагувати на загрози її існуванню, а також запобігати відокремленню людини від людини.

Тому варто навести ще одну думку Івана Андрійовича Зязюна: «Від талановитої чи освіченої людини всі очікують, що з неї вийде вчитель. Незайвим буде нагадати парадоксальну істину педагогічної майстерності про те, що певною мірою багато чому можна навчитися, але це не означає, що з цього народжується педагог. Кожен, хто обирає професію вчителя на все життя, повинен оволодіти принаймні трьома такими навичками: вмінням поважати й любити інших людей більше, ніж себе; здатність протягом життя поповнювати свої знання та збагачувати свій теоретичний, практичний та естетичний досвід; уміння донести цей досвід до учнів».

Розглядаючи цю тріаду місії учителя, ми помічаємо чітке особистісне посилання, яке спочатку наголошує на педагогічній етиці, потім на повазі до саморозвитку і, нарешті, на навчальних досягненнях учня. Ці два чинники мають конструктивне значення для ефективності вчителя, оскільки наголошують важливість розуміння себе та інших, безперечно, через призму поваги та бажання завжди поводитися з іншими належним чином, тобто тактовно, потім вказують на ерудицію та вмиле вдосконалення, щоб інтерпретувати реальність, і нарешті вони запрошують нас поділитися цим з учнями. Це чудове розуміння професором Зязюном стосунків «учитель – учень», адже їх основною ланкою є співіснування, а його цінність визначається насамперед педагогічною етикою. Воно не повинно мати власного визначення у творчості Івана Андрійовича Зязюна, оскільки вся його ДІЯЛЬНІСТЬ пронизана цією категорією. Він не був людиною, яка наголошувала на певних питаннях лише для того, щоб виокремити їх, але він жив ними переконливо, брав повну відповідальність за їхній зміст, за те, щоб укласти їх в істину свого педагогічного мислення, намагався всіяко виправдати їхню цінність і при цьому водночас він не був егоїстичним чи гордовитим у ставленні до інших, він умів зупинити,

дозволити розвиток аргументів і, повністю поважаючи їх, забезпечити впевненість у розумінні людської суб'єктності, і в цьому важко ігнорувати важливість етичної поведінки. Тому він завжди припускав, що завдяки етиці людина знайде власні іпостасі і спокійно, з гідністю обдумає їх, і таким чином розвине нові сфери сумління, поваги та особистого розвитку для себе та для інших. Тому до діяльності професора Зязюна варто ставитись зі знанням справи та захопленням, але варто поставити собі запитання й про власну викладацьку діяльність, адже його думки показують, наскільки слово ВЧИТЕЛЬ потребує доповнення його цінностями, які інколи втрачено, відкинуто чи не усвідомлено. Майстер Зязюн чудово розумів цю унікальну соціальну відмінність, і завдяки його роздумам варто пізнати радість співпраці з учнями.

Тому знову виправдано звернутися до його педевтологічної думки. «Часто можна почути: «Він розумний учитель!». Але все частіше ми виявляємо, що ця характеристика вчителя не завжди означає його чи її цінності. Великий розум і кмітливість нічого не варті без педагогічної майстерності, інтуїтивної педагогічної дії і далекоглядності, наполегливості у творчому вирішенні завдань навчання і виховання. Учитель, який розумом пригнічує свої почуття або не вміє ними керувати, обмежений і дуже нещасливий. Педагогічну діяльність треба не тільки розуміти, але й відчувати, проймаючи почуттям».

У цьому твердженні ми знаходимо вказівку, аби вибудувати нашу поведінку, що висвітлюватиме радість, доброту, ентузіазм чи захоплення. Це має багато спільного з педагогічною етикою, оскільки визначає уміння добирати відповідні суспільно-виховні умови, а разом дуже точно характеризує цю категорію. У шкільному житті немає місця ворожості до учнів, удаваним контактам чи педагогічній нетактовності. І саме завдяки педагогічній етиці ми можемо створити освітньо-сильну школу, адже особистісна культура її суб'єктів буде присутня в усіх сферах взаємовпливу, а отже, призведе до розуміння важливості етичного стилю буття. Тому школа не може бути орієнтована лише на дидактичну сферу, а має бути зацікавлена в справжній освітній згоді, адже саме в ній розвивається сьогодення і майбутнє життя.

Отже, педагогічна етика дає можливість більшого самопізнання та введення в діалог, що розглядатиметься як особлива цінність і оцінюватиметься як завжди неповерхова. Тому важливо включати педагогічну етику у нашу повсякденну викладацьку діяльність і намагатися будувати її, враховуючи наукові досягнення професора Івана Андрійовича Зязюна. Адже ситуації, в яких постійно опиняється вчитель, є для нього найважливішим орієнтиром, щоб інтерпретувати їх крізь призму педагогічної етики, блага учня, надійного діалогу, розкриття потенціалу, вміння реагувати на проблеми школи, класу або власну участь у їхньому розв'язанні. Іван Андрійович Зязюн ставить вчителю дуже важливе запитання: що ви знаходите в шкільних ситуаціях? Отже, це запрошення до саморефлексії щодо дотримання хороших манер, впевненості в собі в реагуванні на різні шкільні події, ерудицію, здатність спостерігати за шкільним і позашкільним життям, а також готовність обговорювати значення поняття педагогічної етики в сучасній дійсності.

Майстер Іван Андрійович Зязюн також наголошує на змісті принципу «системи перспективних ліній», розробленого А.С. Макаренком. Він полягає у «використанні естетичних почуттів для досягнення певної мети (краси, піднесеності, іноді комізму) для підтримки наявної життєвої ситуації та її впливу на професійне майбутнє, професійний розвиток, сімейні відносини та культурний розвиток. «Завтрашні радощі» завжди мобілізують, допомагають долати труднощі та перешкоди і водночас є педагогічним завданням (завданням найвищої ваги), а також силою педагогічної етики. Мистецтво вчителя в тому чи іншому випадку полягає в тому, щоб поступово ускладнювати завдання, навчитися практично бачити не тільки близькі, але й подальші перспективи групи в цілому і кожного її учасника окремо».

Це дуже цікавий принцип для вчителя, оскільки він наголошує на потребу бути чутливим до людей через етичне виховання, що заохочує участь у виробленні культури, набутті соціальних компетенцій через цю призму, оскільки їх оцінка в різних життєвих конструкціях є безперечною. Професор Зязюн також пропонує задуматися над сенсом праці над собою, долання нових викликів,

осмислення життєвих подій у рутинному ключі, а також бути зацікавленим у пошуку актуальних орієнтирів для своїх дій, які приносять задоволення. Тому Іван Андрійович Зязюн справедливо наголошує на креативності та самостійності мислення вчителя як факторах, що визначають якість цієї життєдіяльності. Тому, якщо вчителі підходять до своїх завдань з переконанням, що це нудно та повторювано, вони не змінять школу, але важливо, щоб вони співтворили цю реальність, беручи до уваги свій загальний потенціал і радість відкриття нових смислів у змісті, що характеризує їхню професію.

У цій співпраці, безперечно, необхідна педагогічна етика, яка є не лише категорією бажаних рис, що «створюють найочікуваніші образи, але є, передусім, орієнтиром для розгляду людської чутливості в сучасному світі. Його втрачають, недооцінюють, але все-таки він має допомогти нам зрозуміти різницю між повагою та приниженням або поміркованістю та жадібністю. Тому педагогічна етика покликана допомогти зосередитися на загальних благах людини, тобто протидіяти їй все більш помітним втратам. Це вводить певний порядок, але відомо, що це неможливо без жодних зусиль».

Професор Іван Андрійович Зязюн писав: «Багато професій народжуються і вмирають, але найдавніші з них живі й нині: хлібороб, будівельник, лікар, учитель. Серед цих професій особливе місце займає професія вчителя – вона є початком усіх професій. Змінюються умови і засоби виховання, але незмінним залишається найважливіше завдання вчителя: навчити людей бути людьми».

Без педагогічної етики виконати цей обов'язок буде важко. Ставлячись до людей як до пріоритету, варто взятися за питання моральної чутливості в утвердженні культури стосунків і завжди намагатися підтвердити цінність кожної зустрічі з ними. Тоді педагогічна етика створює унікальний простір лагідності, розуміння та радісної автентичності, спонукаючи нас бути разом і братися за важливі для людського благополуччя справи.

Майстер педагогічної етики Іван Андрійович Зязюн залишив нам чудову педагогічну спадщину, але й вказівку відповідально її вивчати, адже вчитель і педагогічна етика – це особлива відповідальність перед людьми.

Петро САУХ,
академік-секретар Відділення
вищої освіти НАПН України,
доктор філософських наук,
професор,
академік НАПН України

Кваліфікаційний розрив (Skills Gap) як глобальна проблема якості освіти і шляхи його подолання

Освіта завжди була і є інструментом стійкого розвитку суспільства й забезпечення добробуту людей. У зв'язку з глобалізацією, інтернаціоналізацією освітнього процесу і тими завданнями, що стоять перед нами в нелегкі часи війни та повоєнного відновлення України, зростає інтерес до якості освіти. Особливо це стосується вищої освіти, оскільки саме вона є засобом формування нової генерації висококваліфікованих кадрів.

В Україні, на жаль, накопичено істотні проблеми, пов'язані з неузгодженістю змісту вищої освіти з потребами ринку праці, як-от: низький рівень економічної активності та високий рівень безробіття серед випускників закладів вищої освіти, структурні дисбаланси на ринку праці, невідповідність якості підготовки фахівців потребам роботодавців тощо.

Ірина САУХ,
головний науковий
співробітник Інституту
педагогіки НАПН України,
доктор економічних наук,
професор

ринку праці – паралельні світи. Й важко з цим не погодитися. З огляду на показники працевлаштування випускників закладів освіти доводиться констатувати, що й справді ринок праці йдуть паралельними шляхами, й точок дотику в цьому процесі, на жаль, небагато. Інакше як пояснити, що частка випускників – власників дипломів про вищу освіту, в Україні зайнята тими видами діяльності, які вищої освіти не потребують. А це – понад 39%. Випускники ЗВО працюють таксистами, касирами, барменами, до того ж половина з них – і не числиться в реєстрі платників податків України. Аналізуючи дані Пенсійного фонду України, що доволі точно фіксують місце працевлаштування певного випускника і його посаду, легко переконатися, що в останні роки показники працевлаштування постійно знижуються. Зокрема у 2022 році було працевлаштовано лише 45,7% випускників, а безробітні випускники склали 54,3%. Подібне явище в умовах масової вищої освіти називають кваліфікаційним розривом (Skills Gap). Воно стало найбільшим розчаруванням як для випускників закладів вищої освіти, так і для роботодавців. Розчаруванням для випускників, бо вищу освіту хоча й здобуто, але кваліфікаційних навичок відповідного рівня не сформовано, а відтак – робота

з низькою зарплатою або не за фахом, а то й безробіття. Розчаруванням для роботодавців – бо вони отримали фахівця, якого ще потрібно навчати, витрачаючи на це час і кошти.

За даними доктора економічних наук, головного редактора журналу «Корпоративна власність та контроль» Олександра Костюка, в Україні уражених цим кваліфікаційним розривом – понад 45%. Це невинувато високий відсоток. У розвинених країнах світу він майже вдвічі нижчий (25%). Ніде правди діти, в деяких країнах, що розвиваються, він ще вищий, ніж в Україні й іноді сягає 60%. В результаті цього – істотні втрати продуктивності праці. Підраховано, що лише в країнах, які є членами «Міжнародної організації економічного співробітництва та розвитку» (а це 70 країн світу), втрати від подібних диспропорцій складають 6%. А це означає, що світовий ВВП втрачає 5 *трлн дол.* щорічно. Якщо зробити припущення, що в Україні такий самий кваліфікаційний розрив, як в середньому в країнах «Міжнародної організації економічного співробітництва та розвитку», то щорічні втрати ВВП складають близько 300 *млрд грн.*

Думати над цим важливо, особливо нині. Наслідки військової агресії росії послабили потенціал ринку праці в Україні. Відбулися втрати виробничих

потужностей та інфраструктури. Внаслідок вимушеної міграції мають місце негативні тенденції у сфері зайнятості і доходів. Цифровізація, автоматизація, технологізація виробництва зумовили пошук і залучення до роботи фахівців нової генерації, які швидко адаптуються до змін, вміють навчатися протягом життя шляхом формальної та інформальної освіти. Потреба у таких фахівцях зростає. Дослідження ринку праці України, що здійснила Європейська бізнесова асоціація, свідчить: у 2023 році 74% роботодавців заявляли про дефіцит кадрів, 17% – про часткову нестачу кадрів і лише 7% не відчували дефіциту кадрів. Своєю чергою Міністерство економіки України оцінює дефіцит кадрів на ринку праці у майже 30%. Так, за перше півріччя 2024 року, згідно з даними сайту Work.ua, кількість вакансій зросла майже на 19 *тис.* і в червні 2024 року становила понад 110 *тис.*

Справедливо постає питання: які механізми і шляхи подолання невинувато високого кваліфікаційного розриву потрібно задіяти?

Роботодавці зазначають, що розв'язати цю проблему можна лише за умови прискіпливої уваги до неї з боку закладів вищої освіти. Вони переконані, що окрім формального сигналу щодо фахових компетенцій у вигляді диплому претендент

Відомо, що якість вищої освіти є багатовимірним поняттям, яке включає і рівень викладання, і зміст програм навчання, і масштаб дослідницької діяльності викладачів та студентів, і наявність відповідної матеріально-технічної бази закладу вищої освіти – тобто академічне середовище підготовки фахівця загалом. Чи не основним у цьому контексті має бути оцінка відповідності рівня підготовки випускника сучасним вимогам ринку праці: отримавши диплом, він має з оптимізмом дивитися у майбутнє і бути впевненим, що разом з дипломом отримав необхідні знання й затребувані професійні навички. Але між сподіваннями сучасного дипломованого фахівця й реальністю існує глибока прірва. Іноді можна почути, що система освіти і

на робоче місце має мати м'які навички (soft skills), якими вважаються неспеціалізовані, міжпрофесійні навички, що дають змогу фахівцю адаптуватися до нових умов, виконувати нестандартні завдання, змінювати сферу зайнятості. Вони відзначають, що існує нагальна потреба у фахівцях з розвиненими когнітивними вміннями, що дають їм можливість здійснювати аналіз та вирішувати проблеми, розвиватися і опановувати нові методи роботи та ефективно спілкуватися. Попитом користуються працівники, які демонструють самоорганізацію, резильєнтність та командну роботу. При цьому роботодавці роблять акцент на тому, що більшість кваліфікаційних навичок краще формується під час виробничих практик, ніж в університетських аудиторіях. Особливо це стосується комунікаційних навичок, роботи в команді, навичок вирішення проблем, креативності, навичок спілкування з клієнтами тощо. Думку роботодавців підтверджують дослідження найбільш популярних навичок у 2030 році в Україні, результати яких свідчать, що основними вимогами стануть емоційний інтелект, вміння працювати в команді, когнітивні навички, критичне та стратегічне мислення.

Позиція роботодавців, представників бізнесу співпадає з переконаннями молодих фахівців. Більшість із них відзначають необхідність активізації дій, спрямованих на посилення співпраці бізнесу із закладами освіти в частині максимальної адаптації освітніх програм до потреб бізнесу. Зокрема, як свідчать дослідження НАПН України, проведені спільно з Харківським національним університетом імені В.Н. Каразіна в 39 університетах України, опитані студенти приблизно такої ж думки. За переконаннями молоді у навчанні необхідно значно більше уваги приділяти практичним вмінням, ширше залучати до викладання

фахівців бізнесових структур, а також збільшити обсяги виробничої практики та ширше впроваджувати стажування. При цьому 30% із них зазначає, що має місце формальний характер практики та обмеженість зв'язків університету із роботодавцями. Студентів дратує дуже велика кількість документів, що потрібно готувати під час проходження практики.

Прикро констатувати, але освіта залишається глухою до потреб виробництва та бізнесу, а бізнес і роботодавці не мають мотивації до співробітництва із закладами освіти. Роботодавці вказують: аби молодий фахівець приносив віддачу хоча б у 20-30%, на його підготовку в компанії потрібно витратити мінімум вісім місяців. А це не лише час, а й гроші. Тим паче, що зараз в Україні більше половини найманих працівників (54%) доводиться перенавчати, займатися їх перепідготовкою та підвищенням кваліфікації. При цьому 32% з них навчається за рахунок підприємств, що є певним фінансовим тягарем для них.

Отже, вирішення проблеми кваліфікаційного розриву має бути комплексним завданням, що передбачає синергію науки, практики, роботодавців, представників виробництва, бізнесу. Важливим механізмом у вирішенні цієї проблеми має стати дуальна форма здобуття освіти – реальна, не заформалізована, багатокластерна, яка передбачала б, за необхідності, створення освітньо-промислових груп (закладів вищої освіти і підприємств), які об'єднували б за принципом спільної участі свої матеріальні і нематеріальні активи для реалізації інвестиційних та інших проєктів і програм, спрямованих на підвищення якості підготовки фахівців та поліпшення матеріальної бази й інфраструктури. Подібні освітньо-промислові групи могли б включати, окрім закладів вищої освіти, професійно-технічні заклади, коледжі, комплексні курси

перепідготовки фахівців тощо. Це дало б можливість бізнесовим структурам, роботодавцям більш активно брати участь у розробленні професійних стандартів, бо лише вони знають вимоги до сучасного працівника. А заклади освіти більш оперативно інтегрували б ці професійні стандарти в освітні програми.

Усе це, безперечно, сприяло б розвитку освітньо-промислової структури, що передувало б утворенню кластеру як найбільш ефективної одиниці європейської і світової організації сучасної продуктивної економіки; залучило б компанії до розроблення «приземлених» освітніх програм вищої освіти, в тому числі з розвитку м'яких навичок, а представників компаній – до проведення занять (читання лекцій, проведення майстер-класів); запровадило б стажування викладачів закладів вищої освіти у компаніях для здобуття чи вдосконалення практичного досвіду.

Звісно, потребують вдосконалення умови проходження студентами різних видів практик, що залежить від тісної співпраці закладів вищої освіти з компаніями-роботодавцями. Треба відмовитися від «звітнього формалізму» задля конкретних вимог щодо практики до всіх її учасників. Не менш важливим у цій справі є залучення студентів до науково-дослідної діяльності університетів та розвиток програм міжнародного студентського обміну тощо.

Інакше кажучи, без спільних дій освіти й ринку праці неможливо забезпечити продуктивну зайнятість та підготувати компетентного, конкурентоспроможного, затребуваного економікою фахівця. Але окреслені нами шляхи і механізми подолання кваліфікаційного розриву (Skills Gap) можуть бути реалізованими за умови посилення регуляторних функцій держави у контексті узгодження ринку освітніх послуг і ринку праці. По-перше, розробити та затвердити державну

програму, спрямовану на активізацію партнерства між бізнесом та освітнім сектором щодо організації стажування та надання першого робочого місця випускникам закладів освіти за найбільш затребуваними професіями на ринку праці, впровадження дієвої дуальної форми здобуття освіти, спільне розроблення професійних та освітніх стандартів. По-друге, внести зміни до ст. 24 Закону України «Про зайнятість населення» щодо часткової компенсації ЄСВ роботодавцям, які створюють нові або додаткові робочі місця за дефіцитними професіями та винаймають молодих фахівців. По-третє, запровадити систему моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої освіти в освітньо-кваліфікаційному розрізі. Такий моніторинг має стати основою для оцінки якості підготовки фахівців та оптимізації державних витратів, спрямованих на фінансування закладів вищої освіти. По-четверте, запровадити регулярне аналітичне дослідження професійних компетенцій, яких потребують ринок праці і сучасний роботодавець, та здійснювати на його основі періодичне коригування змісту освітньо-професійних програм та освітніх стандартів. По-п'яте, внести зміни до Національного класифікатора України «Класифікатор професій» та здійснити уніфікацію назв спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, відповідно до назв професій згідно з класифікатором професій ДК 003:2010.

Маємо вже зараз забезпечити відповідність вищої освіти поточним і повоєнним стратегічним цілям країни. Вища освіта має стати рушійною силою суспільства, здатною забезпечити інноваційний прорив у науково-технологічній та соціально-гуманітарній сферах. Як свідчить досвід розвинених країн, сильними стають держави завдяки освіті, науці та інноваційній економіці.

Василь ТКАЧЕНКО,
головний науковий співробітник
Інституту всесвітньої історії НАН України,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

Чим закінчатся вибори 5 листопада – ніхто передбачити не взявся б, оскільки кандидати у президенти йдуть буквально «плече-в-плече». Тим паче, що кандидатура Дональда Трампа покрила ситуацію густою тінню непередбачуваності. Проблема «війни і миру» стала чи не провідною ідеєю його виборчої програми: «Я хвилююся через наступні три з половиною – чотири місяці. Ми опинимося у світовій війні через це, через людей, які в нас є». У ролі миротворця Трамп заспокоює виборців, що у разі своєї перемоги він і врегулює війну в Україні, і зупинить хаос на Близькому Сході.

Що стоїть на заваді Трампа – це «люди, які в нас є». Навряд чи йдеться про увесь 335-ти мільйонний американський народ. Із виступів Трампа слідує, що скоріше йдеться про політичний клас американців, зрештою про його верхівку.

Глас народу

Відразу відділимо зерно від половини. Коли йдеться про широкі верстви населення США, то наразі в країні шириться неспокій. Дехто навіть говорить про штучне нагнітання психології громадянської війни. Драматизує ситуацію й команда Трампа: то просить у Білого дому надати для перевезення свого кандидата військовий літак, а то для запобігання теракту проти Трампа вимагає обмежити польоти над його резиденціями та мітингами. Джо Байден, щоб зняти рівень напруженості, наказав охороняти Трампа, немов «чинного президента». І все це відбувається на фоні очікування загрози третьої світової війни. Карма війни поступово стає складником повсякденної

Вибори у США: «довга тінь» Трампа

Наразі 15 жовтня, якраз за три тижні до президентських виборів у США, стартував продаж книги легендарного американського журналіста **Боба Вудворда** «Війна». У цьому творі, попри інші сюжети, автор «критикує Дональда Трампа та покладає частину відповідальності за російську агресію проти України на нього». Саме на цьому акцентує увагу аналітик 24-го каналу **Костянтин Довгань**. Долучимось до цієї справи і ми, адже книга Вудворда уже привернула до себе загальний інтерес. А інсайдерські джерела, з яких користається американський автор, буквально «хоронять» Трампа і показують, якої жорстокої помилки припустилися американські виборці у 2016 році.

свідомості, входить у побут, життя й звичку. Так, за результатами опитування соціологічної служби YouGov, 22% американців уже переконані, що Третя світова війна розпочнеться у найближчі 5-10 років, а ще 39% вважають, що це певною мірою ймовірно. При цьому 77% громадян впевнені, що США не оминуть участі у цій новій світовій війні, тоді як лише 6% переконані, що біда обійде країну стороною.

На думку американців, Сполученим Штатам доведеться воювати проти Росії (72%), Китаю (69%) або Ірану (67%). Водночас частина громадян переконана, що країні доведеться протистояти альянсу усіх цих держав. Коли мова заходить про союзників США, то п'ятіркою найкращих американці вважають: Велику Британію (67%), Україну та Ізраїль (по 58%), Францію (57%) та Німеччину (54%). Тим часом впевнені у перемозі Америки, якщо доведеться воювати проти Росії, лише 53% громадян. У випадку війни проти Китаю, в перемогу Америки вірять 48% респондентів. Якщо ж американцям доведеться протистояти альянсу ворожих держав, то у перемогу Заходу вірять 45% опитаних громадян США.

А тим часом Росія модернізує свою ядерну доктрину. Ядерний шантаж – улюблена тема авантюрих забаганок з боку Путіна. Як буде Захід реагувати на це? На думку громадян США, ядерна зброя буде відігравати значущу роль у глобальній війні. Про вкрай високу ймовірність її використання заявили 68% респондентів. Однак, коли справа дійде до застосування ядерної зброї Росією проти України, то більшість американців вважають, що Сполучені Штати мають відповісти лише неядерним озброєнням. Залежно від того, куди росіяни можуть вдарити ядерною зброєю – по військовому об'єкту, або по цивільному місту – тільки відповідно 11% та 13% американців вважають, що США повинні завдати ядерного удару у відповідь. Ще 21% та 22% опитаних за

цих же передумов зауважили, що США повинні оголосити Росії війну та знищити цього агресора неядерним озброєнням, а 30% та 28% – що США взагалі повинні вжити для цього невійськових заходів.

Ядерний шантаж

Щоб адекватно передати обстановку громадянського протистояння у Америці, Боб Вудворд кладе в основу свого аналізу інтерв'ю із колишніми та нині активними працівниками державного апарату. Переважно на засадах анонімності.

Широкої аудиторії Боб Вудворд відомий як двічі лауреат Пулітцерівської премії, та один із тих, що порушив справу про Вотергейт та доклав руку до імпичменту Ричарда Ніксона. З того часу він опублікував зо два десятки книжок, кожна з яких стала подією в житті Америки. Зокрема й нам у пам'ятку фільм «Вся президентська рать», поставлений за сюжетом однойменного роману Вудворда. Наразі він заступник редактора газети The Washington Post, і його колеги вбачають гарантію якості й правдивості продукції.

Україна – один із центральних пунктів його інтересу. У книзі «Війна» Боб Вудворд висловлює своє переконання, що ядерна загроза над Україною все ще нависає. Автор книги повідомляє, що Джо Байден, буцімто, сказав своєму раднику із національної безпеки США Джейку Саллівану, що Путін «не допустить виходу з України без того, щоб не розпечатати тактичну ядерну зброю. Отже, ми застрягли».

Чи було що-небудь зроблено для того, щоб зарадити проблемі, адже, судячи з усього, загроза у світі зростала, але ядерний «віз і нині там». За даними американської розвідки, що наводить у своїй книзі Боб Вудворд, у 2022 році загроза застосування Росією ядерної зброї проти України підвищилася аж до 50%. А вже після того, як окупанти були розбиті на Харківщині й змушені були втікати із Херсона, американська розвідка вважала

ядерну атаку росіян проти України вже уповні реальною.

Наразі реакція Пентагону не забарилася. Вудворд у своїй книзі переказує телефонну розмову очільника Пентагону Ллойда Остіна з Міністром оборони Росії Шойгу. Достеменність цього діалогу підтверджують свідки та документи, а також сам Остін. Розмова відбулася на підвищених тонах і справа дійшла до застережень і погроз американців у бік Росії. «Ми знаємо, що ви думаєте про застосування тактичної ядерної зброї в Україні. Якщо ви це зробите, всі обмеження, згідно з якими ми діємо в Україні буде переглянуто. Це ізолює Росію на світовій арені до такого ступеня, котрий ви, росіяни, не можете повною мірою оцінити», – сказав тоді Остін. Шойгу із свого боку зауважив, що йому не подобаються ось такі погрози, на що Остін відповів: «Я керую найпотужнішими збройними силами в світі. Я не погрожую».

Однак спрацював старий принцип – «хто про що, а вошивий про лазню». Не минуло й два дні як російська сторона запросила ще один дзвінок. Цього разу Шойгу заявив, що Україна нібито планує використати «брудну бомбу». На що Остін відповів: «Ми вам не віримо. Ми не бачимо жодних ознак цього, і світ це розкусить». Тоді Шойгу смиренно відповів: «Я зрозумів». Реакція з боку Заходу була однозначною: міністри закордонних справ США, Великобританії і Франції назвали російські звинувачення приводом для ескалації, а генеральний секретар НАТО Йенс Столтенберг – «абсурдом». Президент України Володимир Зеленський і тодішній глава МЗС Дмитро Кулеба заявили, що Росія звинувачує інших в тому, що планує здійснити сама.

Ще одне свідчення занепокоєності з боку США. Боб Вудворд згадує, що в цей же час ситуацію по телефону обговорили й начальники генштабів США та Росії. Зокрема Марк Міллі поставив запитання Валерію Герасимову: чи є якісь передумови чи реальні підстави для використання Росією ядерної зброї? На це Герасимов відповів, що одна із них – «право задіяти тактичну ядерну зброю в разі катастрофічних втрат на полі бою». Відповідь Міллі була однозначною: «Жодна з цих умов не буде виконана». На тому й покінчили.

Про неприпустимість ядерних погроз Росії у бік України говорив Джо Байден із лідером Китаю – Сі Цзіньпіном, у листопаді 2022 року. На думку аналітиків, ця розмова вплинула на позицію Китаю.

В тому ж таки листопаді Сі Цзіньпін закликав міжнародну спільноту виступити проти ядерної війни і «відкинути загрозу ядерної зброї». І це справило належне враження. Як про це йшлося у звіті Американського інституту вивчення війни (ISW), посадовці Кремля з того часу почали деескалацію риторики щодо застосування ядерної зброї. Так би мовити, укоротили норов.

Розмови перших контактів

А тим часом у своїх численних інтерв'ю Дональд Трамп проводить думку, що Володимир Путін давно вже вторгся б в Україну, але цьому на заваді став саме Трамп: «Це було для нього [Путіна] як зіниця ока, він говорив про це, але я сказав: “Ви не увійдете”». Тож, мовляв, лише завдяки старанням Трампа під час спілкування із Путіним агресія й оминула Україну у 2017-2021 роки. А у наступні роки нібито «Байден нічого не зробив для цього – він навіть не розмовляв з Путіним більше року. Це війна, яка має скінчитися... Я збираюся спробувати покласти край цій війні як обраний президент».

Які ж наслідки принесло регулярне спілкування Дональда Трампа із Володимиром Путіним? За даними журналістів The New York Times, 28 січня 2017 року під час першої телефонної розмови Трампа і Путіна, американський президент першим порушив питання України, попросивши Путіна висловити свою думку про поточний стан справ. Присутній при цьому американський високопосадовець повідомив Вудворда, що російський президент розповів про корупцію в Україні, але Трамп «був обережним у своїй відповіді, не погоджуючись із Путіним, але і не захищаючи Україну». Однак Трамп визнав, що конфлікт Росії з Україною є перешкодою на шляху до його мети – поліпшити відносини з Москвою».

Того ж дня Трамп почув іншу точку зору щодо України – від канцлера Німеччини Ангели Меркель, яка познайомила його з «історією російсько-українських відносин». Меркель розповіла про допомогу Києву з боку Європи і США за часів Барака Обами і заявила, що підтримку потрібно продовжити, а російську політику щодо України – пом'якшити, щоб уникнути «подальшої дестабілізації у Східній Європі». На що Трамп сухо відповів: «Велике спасибі і до побачення». На цьому урок краєзнавства завершився.

Ключовим моментом у цій «проевропейській кампанії» стала все-таки

зустріч Трампа і російського президента Володимира Путіна 7 липня 2017 року у Гамбурзі. За словами тодішнього держсекретаря Рекса Тіллерсона, Путін майстерно спробував вплинути на мислення Трампа щодо України. Так, російський лідер зобразив Україну як корумповану, штучно створену країну, на яку Росія нібито має повне право впливати. Трамп, незважаючи на підготовлені радниками жорсткі тези переговорів, назагал не заперечував твердженням Путіна. Як зазначали журналісти, та зустріч стала для Путіна можливістю досягти власної мети – послабити американську підтримку Києва і наростити політичну неприязнь до України з боку Трампа: «Тоді, під час їх перших контактів, Путін працював над тим, щоб закріпити в голові Трампа думку про те, що Україна – це не стільки молода демократія, яка прагне глибших зв'язків із Заходом, скільки непокірний російськомовний сусід, керований олігархами й корумпованими чиновниками, які прагнуть допомогти обрати Гілларі Клінтон». Як результат, в оточенні Трампа почав вимальовуватись більш «темний портрет» України – країни, наповненої політичними ворогами Трампа.

А звідси й результат. За інформацією The New York Times, під час цього діалогу Трамп запитав у Путіна поради щодо можливості постачання зброї для України: «Що ви думаєте?». Путін у відповідь заявив, що це було б помилкою, і яку б допомогу США не надали українцям, «вони попросять ще». Американський президент не став заперечувати. А тим часом Путін зневажливо відгукувався про Україну і «влаштував майстер-клас із формування мислення» Трампа. Щоб виправити становище, держсекретар Рекс Тіллерсон після переговорів закликав співробітників адміністрації США «попрацювати, щоб змінити думку президента про Україну».

У підсумку після гамбурзької зустрічі команда національної безпеки Трампа стала наполегливішою у протидії Росії. У міру того, як наростало невдоволення Трампа Україною, деякі радники Білого дому намагалися переконати його, що саме Росія, а не Україна, втручалася у вибори 2016 року, пише The New York Times. Однак, судячи з усього, Трамп до них не прислухався. Та все ж включилися «антитіла» глибинного держапарату: адміністрація зробила ряд явних та прихованих кроків для покарання

Закінчення. Початок на с. 26

Росії та підтримки України, включаючи надання українській армії у 2017 році протитанкових ракет Javelin. Одночасно ЦРУ під керівництвом Майка Помпео активізувало операції проти Росії та розширило розвідувальне партнерство з українцями. Отже, зберігалася дивна невідповідність між реальними кроками американської політики та публічними заявами Трампа.

Подальші задушевні стосунки

З часом вплив Путіна на Трампа уже було важко приховати. Боб Вудворд стверджує, що в 2020 році на початку пандемії коронавірусу Трамп «таємно» відправив Путіну декілька пристроїв компанії Abbott для тестування на ковід для особистого користування. У телефонній розмові з Трампом російський президент, який був нажаханий вірусом, попросив американського колегу не повідомляти публічно інформацію про передані пристрої. У книзі Боба Вудворда наводиться й відповідна цитата Путіна: «Будь ласка, не говоріть про те, що ви прислали їх мені». «Мені все рівно, добре», – відповів йому Трамп. На що Путін наголосив: «Ні, ні. Я не хочу, щоб ви комусь розповідали, тому що люди розізлиються на вас, а не на мене. На мене їм плювати».

Ці теплі відносини з Путіним не могли не відбитися на ставленні Трампа до України. «Майстер-клас» Путіна тривав навіть після відходу Трампа від влади. Але тут назрівала контраверсія. Коли чинні президенти держав спілкуються один з одним – це нормальна практика міжнародних відносин. Однак виникла делікатність з приводу бесід Путіна із Трампом після закінчення терміну його правління. Згідно традиції, контакти колишнього президента Дональда Трампа з Володимиром Путіним, главою держави, що веде війну проти сусідньої держави, яку підтримують Сполучені Штати, мали б бути санкціоновані Держдепартаментом або Білим домом. З цього приводу газета The New York Times писала: «Колішні президенти часто спілкуються з іноземними лідерами, але було б дуже незвично, щоб хтось спілкувався з явним супротивником Сполучених Штатів з протилежного боку війни, не узгодивши це з Білим домом чи з Державним департаментом».

Та все ж, попри закінчення терміну правління Дональд Трамп продовжував підтримувати теплі відносини із

Володимиром Путіним. Особливу увагу ці контакти привернули у 2023-2024 роках, оскільки у той час республіканці заблокували схвалення пакету воєнної допомоги Україні. Тож було підозріло, коли, згідно слів Вудворда, на початку 2024 року колишній американський президент наказав своєму помічнику покинути кабінет, розміщений в резиденції Трампа у Мар-а-Лаго у Флориді в той момент, коли він збирався здійснити приватну телефонну розмову з російським лідером. У книзі Вудворда не описано, що, власне, у той час могло бути предметом обговорення цих двох політиків. Навіть Стівен Чонг, директор по зв'язках з громадськістю, жодного офіційного спростування з цього приводу на адресу автора книги не наводить. Тим часом інший неназваний Вудвордом помічник Трампа засвідчив, що кандидат від Республіканської партії, можливо, говорив із Путіним аж сім разів з тих пір, як Трамп покинув Білий дім.

Зауважимо, що в Білому домі наразі не беруться ні підтвердити, ні спростувати інформацію Вудворда про жоден із дзвінків між Трампом і Путіним. Однак речниця Білого дому Карін Жан-П'єр під час брифінгу 9 жовтня зазначила: «Але якщо це справді так, то чи нас це хвилює? Так. У нас є серйозні занепокоєння... особливо з огляду на те, що ми знаємо, що колишній президент лобював проти збільшення допомоги Україні у її захисті від агресії Росії». З боку ж команди Трампа пролунали образливі заяви на адресу автора книги «Війна»: «Жодна з цих вигаданих історій Боба Вудворда не є правдою, це робота справді божевільної людини з розладами психіки, яка страждає від виснажливого випадку божевілля відносно Трампа». Так само прес-секретар Путіна журналіст Дмитро Песков назвав інформацію про контакти Путіна з Трампом «типовою фальшивою історією в контексті виборчої кампанії».

Ось таке спілкування Трампа з диктатором і лідером країни, що перебуває у стані війни з американським союзником, стало підставою для Вудворда дійти висновку, що Трамп є гіршим ніж сам Річард М. Ніксон, чиє президентство було перерваним Вотергейтським скандалом. Його вердикт щодо кандидатури Трампа виявився досить жорстким: «Трамп був найбезрозсуднішим й імпульсивним президентом в американській історії, а тепер демонструє той самий характер, будучи кандидатом у президенти в 2024 році».

Післямова

Чи можемо ми довіритись інформації Боба Вудворда? Для цього є багато підстав – і запорукою тому є його творчі напрацювання як двічі лауреата Пулітцерівської премії, що засновує свої твори здебільшого на бесідах з впливовими та добре інформованими особами. Його інтерв'ю тривають багато годин, виявляють унікальні дрібниці, що й створює атмосферу достеменності політичного повсякдення. Як пише The New York Times, бували випадки, коли його сенсаційні викриття заперечували люди, котрих він цитував, однак усі із тих сенсацій, котрі найбільш у пам'ятку, згодом підтверджувались.

Так і цього разу: героями книги стали Камала Гарріс, Джо Байден, Володимир Зеленський і Бен'ямін Нетаньягу. Однак, що нині привертає увагу: під пером Боба Вудворда нова книга «насправді, як і попередня – «Страх» – , знову про Дональда Трампа. А російська агресія є лише фоном». Тобто, домінує «довга тінь», відкинута Трампом на зовнішню політику останніх років і на політичну обстановку всередині США.

Нам ця книга цікава насамперед порушеною автором проблемою: «чи була Україна за крок до ядерного удару»? Адже предмет нашої турботи – її мир і безпека. А тим часом The New York Times зазначає: «Ця ворожість до України залишається в центрі уваги в останні тижні передвиборчої кампанії 2024 року. Трамп не дав зрозуміти, чи припинить він або зменшить у разі свого обрання американську військову та дипломатичну підтримку України, і це тоді, коли він схиляє Республіканську партію до свого бачення менш інтервенціоністської зовнішньої політики, відкритої для співпраці з авторитарними лідерами, такими як Путін».

Щоправда, висловлюються й думки на кшталт колишнього прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона, який запевнює, що «Дональд Трамп не допустить поразки України в разі перемоги на виборах у листопаді». Та все ж із наближенням виборів погляди Трампа на Україну та його потенційні рішення у зовнішній політиці у разі переобрання постають предметом пильної уваги та дебатів, залишаючи відкритим питання про майбутнє американо-українських відносин у разі повернення Трампа до Білого дому.

Чекати на результат виборів залишається недовго.

Зодчий, лідер і стратег

До 65-річчя академіка Віктора Коцура

19 жовтня – важливий й водночас знаменний день для Університету Григорія Сковороди в Переяславі, адже саме ця дата в календарі – день народження голови Вченої ради Університету, професора кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін, заступника голови Національної спілки краєзнавців України, доктора історичних наук, професора, академіка НАПН України, заслуженого працівника освіти України, ректора (1998–2021) Університету **Віктора Петровича Коцура**. Нині він відзначає своє 65-річчя, і нам є що сказати з цього приводу.

Віктор Петрович Коцур – учений у галузі історії, історіографії, джерелознавства, історії України та історії педагогіки. Його ім'я нині відоме не лише в науково-освітніх колах України, але й за межами нашої держави. Він по праву належить до особистостей, що входять до когорти тих, кому вдається передбачати та вибудовувати магістральні напрями розвитку – науки, вищої освіти, соціуму. При цьому його прогнози не лише справджуються, але й слугують підґрунтям актуальних практичних кроків, здійснюваних його учнями та однодумцями. Він з тих, хто своєю наполегливою працею формує сучасний соціокультурний простір України.

Протягом каденцій ректорства Віктора Петровича очолюваний ним заклад вищої освіти крок за кроком долав сходинки зростання, аби вийти на якісно новий рівень науково-освітнього розвитку, і 2002 р. отримав статус університету. Збільшено кафедральний потенціал підрозділів, залучено наукові сили зі столиці. Закладено основи міжнародної співпраці, розширено співробітництво з десятками науково-освітніх установ України, укладено угоди про співпрацю з чисельними закладами освіти та організаціями Європи та Америки. В.П. Коцур зумів об'єднати творчих особистостей у колектив дії. Заклад упевнено займає гідне місце на Всеукраїнських освітніх виставках і стабільно входив у топ кращих закладів вищої освіти України, посідав місце у світових рейтингах. Під керівництвом Віктора Петровича було реконструйовано

і модернізовано матеріально-технічну базу закладу, започатковано десятки освітніх проєктів, проведено сотні наукових заходів, відкрито і акредитовано понад десять нових спеціальностей. Врешті, вчителі пізнають за його учнями – тисячі випускників Університету працюють у закладах середньої і вищої освіти та інших сферах.

Як учений В.П. Коцур започаткував наукову школу. Про результати її діяльності свідчать здобутки його послідовників та вихованців – йдеться про 48 кандидатських і докторських дисертацій. Більшість учнів Віктора Петровича реалізує себе в науково-освітній сфері, чим забезпечується головний пріоритет неперервності наукової діяльності – зв'язок поколінь. Колишні аспіранти і докторанти ювіляра очолюють навчальні заклади, спеціалізовані вчені

ради, кафедри, історико-культурні установи, закладаючи в основи професійної діяльності педагогічні, науково-методичні, ціннісно-світоглядні принципи лідера наукової школи.

Віктор Коцур – автор близько 540 наукових праць в галузі історії та педагогіки, науковий редактор більше сотні наукових збірників та інших видань. Він зробив вагомий внесок у розвиток історичного краєзнавства, став ініціатором і автором фундаментальних праць з історії України, історіографії історії України, низки монографічних досліджень з історії суспільно-політичного життя України 1920–1930-х рр, історії Переяславщини.

Окрему сторінку в житті В.П. Коцура складає діяльність в Національній академії педагогічних наук України. У 2003 р. його обрано членом-кореспондентом АПН України, у 2009 р. він удостоєний відзнаки

«Почесний доктор Інституту вищої освіти АПН України». У 2010 р. його обрано дійсним членом НАПН України (відділення загальної середньої освіти), а з 2012 р. – членом Президії НАПН України

Віктор Петрович завжди був і залишається гуманістом, відкритим до спілкування і діалогу, з демократичними, людиноцентричними підходами, уважним до потреб студентів і колег, мудрим педагогом і наставником, до якого завжди можна звернутися за порадою. Він є прикладом для колективу свого університету, для наукової і освітньої громадськості.

Указом Президента України № 685/2024 від 3 жовтня 2024 року «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня працівників освіти» Коцура Віктора Петровича – професора кафедри Університету Григорія Сковороди в Переяславі, Київська область, нагороджено орденом «За заслуги» I ступеня. Офіційна церемонія вручення має відбутися найближчим часом.

Науково-педагогічний і студентський колектив Університету Григорія Сковороди в Переяславі поважає, цінує, пишається своїм Вчителем і Наставником і від щирого серця бажає міцного здоров'я, невичерпної енергії, творчого натхнення, активного довголіття, сил і наснаги. Многая літа, разом до Перемоги України, задля розбудови якої ювіляр віддав багато інтелектуальних сил і енергії. Зичить подальшої натхненної керівної, наукової, освітньої діяльності, сміливих, цікавих і результативних починань, вдячності колег і сучасників, усіх земних гараздів.

Максим ЛЕВЧЕНКО,
пресслужба Університету
Григорія Сковороди у Переяславі

Світла пам'ять іноземному члену НАПН України Тадеушу Левовицькому (Республіка Польща)

Учені Національної академії педагогічних наук України глибоко сумують з приводу кончини іноземного члена НАПН України (з 2000 року) **Тадеуша Левовицького**, талановитого вченого, педагога, організатора освіти і громадського діяча Республіки Польща, доктора хабілітованого гуманістичних наук в галузі педагогіки, професора звичайного, знаного не лише в Європі, а й далеко за її межами.

Тадеуш Левовицький (2 липня 1942 – 18 серпня 2024) – уродженець Західного Поділля України. Фундатор наукової школи з досліджень проблем методології освіти, педвентології та міжкультурної освіти, у науковому доробку якого близько 800 публікацій. Його праці опубліковано англійською, арабською, болгарською, іспанською, німецькою, португальською, російською, словацькою, словенською, сербською, французькою, чеською мовами. Тадеуш Левовицький довгий час був головою Комітету наук педагогічних Польської академії наук (КНП ПАН) (1993–2007), членом Центральної комісії в справах наукових ступенів і звань (1988–2010), засновником і багаторічним ректором та почесним ректором Вищої педагогічної школи Польської спілки вчителів у Варшаві, почесним доктором багатьох університетів.

Тадеуш Левовицький присвятив своє життя, талант, натхнення, знання, уміння, труд душі і серця педагогічній науці заради мирного співіснування, толерантності, співпраці та дружби між народами. Перша угода про співпрацю між Національною академією педагогічних наук України і Комітетом наук педагогічних Польської академії наук була підписана майже 20 років тому президентом НАПН України Василем Кременем і Головою КНП ПАН Тадеушем Левовицьким.

Професор Тадеуш Левовицький став співзасновником польсько-українського журналу «Освітологія» і польсько-українського / українсько-польського щорічника «Професійна освіта: педагогіка і психологія».

Учені НАПН України висловлюють слова щирої скорботи і співчуття усім, хто знав Тадеуша Левовицького, його рідним і близьким.

Пам'ять про польського громадянина, вченого, який так багато зробив для розвитку педагогічної науки, розвитку українсько-польських відносин і гуманізації суспільств, житиме в серцях українців. Його добрі справи і праці транслюватимуть ідеї єдності й солідарності у захисті демократії нащадкам.

Президія НАПН України

Тадеуш Левовицький

Спільні проблеми розвитку освіти в глобалізованому світі, входження в європейський освітній і науковий простір, Болонський процес привернули увагу польських та українських науковців до гуманітарних наук, обговорення та обміну досвідом. Значний внесок у розвиток польсько-українських наукових відносин та досліджень у галузі педагогіки та освіти зробив Тадеуш Левовицький – видатний польський вчений у галузі гуманітарних наук, який присвятив своє життя педагогічній науці та розвитку освіти Республіки Польща.

Авторитет у науці

Багатогранні наукові інтереси Тадеуша Левовицького та високий рівень узагальнень у дослідженнях відображають надзвичайно високий рівень наукової компетентності вченого. Тадеуш Левовицький був експертом у багатьох гуманітарних галузях та почесним професором кількох європейських, у тому числі українських, університетів. Його праці, присвячені загальній дидактиці та психології, зокрема психології навчання, педагогіці розвитку особистості, умовам навчання, підготовці та самоосвіті вчителів привертають увагу дослідників.

Учений підтримував численні багаторічні міжнародні наукові контакти. Був організатором і учасником наукових конференцій – в Австралії, США, багатьох країнах Європи: Австрії, Болгарії, Греції, Ліхтенштейні, Німеччині, Угорщині, Україні, Фінляндії, Франції, Чехії, Швейцарії, Хорватії, Словенії, Сербії. У його науковому доробку близько 800 публікацій, у тому числі кілька монографій: «Індивідуально-психологічні відмінності та успішність студентів» (1975, 1977), «Індивідуалізація навчання. Диференціальна дидактика» (1977), «Навчання обдарованих учнів» (1980, 1986), «Прагнення дітей і молоді» (1991), «Зміни в освіті» (1994, 1995, 1996, 1997), «Про ідентичність, статус та обов'язки педагогіки» (2007).

Професор Т. Левовицький обіймав численні відповідальні посади, зокрема декана Варшавського університету (1977-1981), заступника директора Незалежного інституту наукової політики та вищої освіти (1981-1985),

директора Інституту педагогічних досліджень Міністерства освіти (1985-1989), завідувача кафедри загальної дидактики Сілезького університету (1989-2009). У 1995-2002 рр. був ректором Вищої педагогічної школи Спілки польських вчителів (Варшава), а з 2003 р. – почесним ректором і почесним головою Сенату цього вищого навчального закладу.

Високий авторитет Тадеуша Левовицького в наукових колах Республіки Польща підтверджений тим, що у 1993-2007 роках (протягом чотирьох термінів) професор був головою Комітету педагогічних наук Польської академії наук. У 1988-2010 роках (сім термінів) він був членом Центральної комісії з учених звань та ступенів. Професор Т. Левовицький представляв Республіку Польща на загальних сесіях ЮНЕСКО та засіданнях груп ЮНЕСКО в Женеві та Парижі, на зустрічах міністрів освіти європейських країн, долучався до налагодження контактів та міжнародного співробітництва.

Організатор спільних польсько-українських проєктів

Польсько-українські проєкти завжди були сферою особливої активної міжнародної діяльності Тадеуша Левовицького.

У 1999 р. започатковано спільне видання наукового журналу «Професійна освіта: педагогіка та психологія». Було створено нові спільні збірники наукових праць. За активної участі та організаційної підтримки Т. Левовицького започатковано циклічні польсько-українські форуми, щорічні наукові конференції, співорганізаторами яких були Вища педагогічна школа Польської спілки вчителів, Академія спеціальної педагогіки,

у науково-педагогічній сфері України

Підляська академія (нині Університет природничих і гуманітарних наук) та інші, а з українського боку – Національна академія педагогічних наук України і заклади вищої освіти Києва, Житомира, Хмельницького, Черкас. Така співпраця сприяла порівняльним дослідженням у галузі гуманітарних наук в обох країнах, пошуку спільних векторів розвитку в контексті європейського виміру.

Видано численні спільні наукові збірники за редакцією В. Кременя, Т. Левовицького та С. Сисосвої, як-от: «Проблеми освіти в Польщі та Україні в період глобалізації та євроінтеграції» (2009), «Культурна та історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти» (2011), «Paradygmaty oświatowe i edukacja nauczycieli» (2010) й ін. Актуальним результатом співпраці є монографії В. Кременя «Філософія освіти» (2008), «Філософія людиноцентризму в освітньому просторі» (2010), «Людина у викликах цивілізації: від минулого до майбутнього» (2022), опубліковані польською мовою.

Педагогічна спадщина для України

Життєвий і творчий шлях Т. Левовицького до вершини педагогічної науки розкривається в біобібліографічному покажчику «Тадеуш Левовицький – учений, педагог, громадський діяч», виданої до 70-річчя від дня народження вченого в Україні у 2012 році. Книга знайомить українську громадськість з науковими здобутками польського дослідника та відкриває шлях до поглибленого осмислення наукового співробітництва між Україною та Республікою Польща.

Значні наукові досягнення вченого включають емпіричні докази специфічних властивостей стратегій навчання; виявлення зв'язків між індивідуальними рисами учнів, обраними методами та результатами навчання; розроблення субдисциплін диференційної наукової дидактики (субдисципліни, що розглядають питання індивідуалізації навчання); створення нормативної теорії прагнення, визначення основних ідей освітніх змін у період реформ та розвиток доктрини критично-творчої освіти, яка долає домінування адаптивної освіти.

Значну увагу професор Т. Левовицький приділяв підготовці вчителя. Значним досягненням стало визначення та обґрунтування поліпарадигматичної моделі педагогічної освіти. Ці концепції, теорії та моделі служать основою для натхнення та визначення нових напрямів досліджень багатьох сучасних наукових шкіл Польщі. Наукова спадщина Т. Левовицького налічує близько ста томів наукових збірників (за особистою редакцією або у співавторстві), наприклад, «Бібліотека педагогічного зростання», «Бібліотека сучасних проблем освіти» (6 томів), «Міжкультурна освіта» (44 томи), «Педагогічний щорічник» (10 томів).

Тадеуш Левовицький: зустріч з освітологією

У 2011 р. у Вищій педагогічній школі Польської спілки учителів (м. Варшава) за

ініціати́ви Т. Левовицького було проведено науково-практичний семінар: «Цілісний погляд на освіту – зустріч з освітологією». За результатами семінару було видано однойменну монографію. Професор вважав, що ця книга відображає живу та успішну співпрацю поляків та українців у педагогіці, гуманітарних та соціальних науках, а також у сфері практичної освіти.

Варто зазначити, що Т. Левовицький активно підтримував розвиток нових міждисциплінарних досліджень у сфері освіти / педагогіки в Україні, зазначаючи, що розвиток освіти можливий лише за умови цілісного підходу. Він наголошував, що освіта об'єднує досягнення педагогіки, філософії та інших наук, що досліджують та підтримують освіту. Він також уважав, що привернення уваги до дослідження самої сфери освіти збагачує польську педагогічну науку та стимулює її розвиток у Польщі завдяки оригінальним пропозиціям українських авторів. У 2013 році за ініціати́ви Т. Левовицького та В. Огнев'юка було засновано українсько-польське наукове видання – щорічник «Oświatologia» (Освітологія), що об'єднує дослідження польських та українських науковців з різних аспектів розвитку освіти.

Учений наголошував, що поява нових дисциплін, як правило, відбувається після незаперечної наукової спадщини та наявності суспільного запиту.

Унікальне видання

У 2011 р. першим україномовним виданням стала книга Т. Левовицького «Професійна підготовка і праця вчителів», що вийшла за підтримки Польсько-українського культурного товариства (м. Маріуполь, Україна). Книга являє збірку вибраних статей Т. Левовицького різних років. Їх тематика охоплює розвиток професійно-педагогічної освіти в Республіці Польща у 60–80-х роках минулого століття, що дозволяє читачам сформулювати цілісне уявлення про генезис розвитку педагогічної освіти на рівні зіставлення сутнісних характеристик, понять, доктрин і моделей підготовки вчителів. Видання викликало неабиякий інтерес освітян і студентів педагогічних спеціальностей. У книзі розкриваються такі актуальні для України питання, як стандарти підготовки вчителів – півстолітній досвід Польщі, стандарти реформ педагогічної освіти, зміни в доктринах підготовки вчителів. У книзі автор розмірковує над різними аспектами підготовки та діяльності вчителів, пропонує різні моделі та підходи, які б допомогли покращити наявну ситуацію.

Ситуація міжкультурної освіти

Важливість праць Т. Левовицького для розвитку міжкультурної освіти важко переоцінити. Учений розрізняв поняття «полікультурна освіта» і «міжкультурна освіта». Розглядаючи полікультурну освіту, яка є сутністю освітньої політики щодо національних меншин, науковець наголосив, що міжкультурна освіта – це питання освіти й виховання. Учений писав, що в мультикультурному світі тривають пошуки

моделі освіти, яка готує до мирного співіснування, толерантності, співпраці та дружби. На думку Т. Левовицького (2009), роздуми про полікультурну освіту вимагають критичного та обережного підходів до проблем соціального та політичного контекстів. Нові підходи до полікультурної освіти, міжнародні правові стандарти, пов'язані з розвитком різних культур та мов, вимагають рівних можливостей та рівності сучасних моделей полікультурної освіти в умовах складних політичних контекстів. Розуміння і сприйняття міжкультурної освіти залежать від багатьох чинників – історичного досвіду, рівня розвитку суспільства, суспільно-політичної системи. Звідси необхідність диференціації способів представлення сутності та формулювання основних постулатів міжкультурної освіти.

Тадеуш Левовицький створив у Польщі Центр міжкультурної освіти та започаткував наукову школу, яка готувала відомих у Польщі та Україні професорів, наприклад, Єжи Никиторовича, Єву Огородську-Мазур, Барбару Грабовську, Анну Шафранську та ін.

Іноземний член НАПН України

Особистий внесок польського вченого та організатора науки в успішний розвиток українсько-польських наукових відносин у галузі педагогічних наук високо оцінений в Україні – Т. Левовицький був іноземним членом Національної академії педагогічних наук України. За плідну міжнародну співпрацю та вагомий внесок у розвиток педагогічної науки, розбудову освіти незалежної України професор нагороджений відзнакою Міністерства освіти і науки України «За наукові досягнення», медалями НАПН України «К.Д. Ушинський», «Григорій Сковорода». Т. Левовицький був почесним професором Житомирського державного університету імені Івана Франка, Хмельницької академії гуманітарних наук, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Значну роль у поступі української освіти до європейського освітнього та наукового простору відіграли активна позиція Т. Левовицького щодо динамічного розвитку освіти в Україні, тісна співпраця між польськими та українськими науковцями, обмін думками та досвідом з питань підготовки вчителів, полікультурної та міжкультурної освіти, організаторський талант професора. Професор Тадеуш Левовицький був прекрасною Людиною, чуною, толерантною, надзвичайно доброзичливою. Без сумніву можна сказати, що Т. Левовицький – це Людина, яка залишила небайдужий слід у долях багатьох науковців та освітян України.

**Світлана СИСОЄВА,
академік-секретар
відділення філософії освіти,
загальної та дошкільної педагогіки
НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор**

Чи можна бути готовим до надзвичайної ситуації? Так

Гібридна війна, що її веде росія проти України протягом тривалого часу, а згодом і повноцінна воєнна агресія, вибухи на складах з боєприпасами, аварії на підприємствах і транспорті, пожежі на сміттєзвалищах, підтоплення, знеструмлення, пандемія, соціальні надзвичайні ситуації (булінг, тролінг, маніпуляція свідомістю, популяризація смертельно-небезпечних «розваг» і т. ін.) тощо підняли на новий щабель актуальність питання розроблення дієвих засобів попередження, запобігання та подолання наслідків різноманітних надзвичайних ситуацій. Такі виклики поставили перед психологічною та педагогічною спільнотою та українським суспільством загалом нові завдання, пов'язані з необхідністю підготовки як окремих професійних груп, так і більш широких спільнот до ефективного вирішення завдань у швидкозмінних умовах, що подекуди набувають вимірів екстремальності чи надзвичайності.

У 2019 році в Інституті соціальної та політичної психології (ІСПП) було започатковано експеримент «Розроблення системи підвищення психологічної готовності учасників освітнього процесу до дій у разі загрози, виникнення і подолання наслідків надзвичайної ситуації». Ця п'ятирічна робота передбачала підготовку матеріалів, першочергово орієнтованих на працівників психологічних служб системи освіти, адміністративний та педагогічний персонал ЗЗСО, оскільки саме на них покладаються завдання збереження та зміцнення психічного та соціального здоров'я здобувачів освіти.

Експеримент тривав на громадських засадах. Був здійснений відділом психології політико-правових відносин ІСПП спільно з психо-

логічною службою системи освіти Полтавської області, Центром психологічного забезпечення підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України у Полтавській області та Полтавською академією неперервної освіти ім. М.В. Остроградського. Остання виступила майданчиком, де було розгорнуто відповідну практичну роботу. Зазначимо принагідно, що ініціатори і учасники, попри всі зусилля, так і не отримали підтримки та схвалення експерименту на рівні МОН України.

Проводилися фокус-групи, опитування, круглі столи та фахові дискусії, здійснювалися апробації тренінгових процедур та практик тощо. За п'ять років різними формами роботи було охоплено трохи менше **7 тис.** осіб. Загалом, розробки викликали зацікавленість серед фахівців-психологів системи освіти, зокрема й на тих презентаційних заходах, що проводилися відділом, психологами ДСНС на початку літа 2024 року для психологів та освітян Полтавської області. Користуючись нагодою, працівники ІСПП дякують Полтавській академії неперервної освіти ім. М.В. Остроградського за допомогу в організації та проведенні цих та інших заходів.

Так, окрім матеріалів вже згаданих круглих столів та фахової дискусії, широкому загалу було презентовано практичний посібник та два збірники методичних рекомендацій. У практичному посібнику «Готовність до надзвичайної ситуації: виміри конструктивності» представлено матеріали, що допоможуть фахівцям, які опікуються питаннями безпеки та психологічної допомоги постраждалим від різних надзвичайних ситуацій та подій, у розробленні та впровадженні відповідних

безпекових проєктів, програм та заходів. Представлено зміст і компоненти готовності до дій у умовах небезпечних та надзвичайних ситуацій. Запропоновано технологію розвитку готовності громадян і суспільних груп до конструктивної поведінки в надзвичайних ситуаціях. Наведено практичні рекомендації та поради щодо організації і надання психологічної допомоги учасникам освітнього процесу, методики діагностики та роботи зі стресом, психологічні засоби формування готовності до надзвичайної ситуації.

У методичних рекомендаціях «Надання першої психологічної допомоги в надзвичайних ситуаціях» представлено рекомендовані дії, показання до надання першої психологічної допомоги постраждалим у надзвичайних ситуаціях та інструменти її реалізації. Запропоновано трирівневу систему першої психологічної допомоги. Подано структуру та алгоритми дій психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

Методичні рекомендації «Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу» містять матеріали для фахівців, що опікуються питаннями безпеки (насамперед психологічної), у розробленні та

впровадженні відповідних безпекових проєктів, програм та заходів. Запропоновано технологію створення безпечного освітнього середовища, низку рекомендацій, зокрема щодо управління комунікативними ризиками в кризових ситуаціях.

Згадані роботи є у вільному доступі, зокрема їх розміщено в Електронній бібліотеці НАПН України. Ознайомитися з ними можна, за представленими QR-кодами.

І ще одне. У чому ми бачаємо цінність фокусованої підготовки до ефективного опанування наслідків надзвичайних ситуацій? Насамперед, це один зі способів формування опірності територіальних громад ймовірним загрозам життю і благополуччю їхніх членів. Оскільки працівники психологічних служб системи освіти в межах територіальних громад взаємодіють з усіма учасниками освітнього процесу, то саме цей процес взаємодії сприяє поширенню в громадах новітніх технологій попередження та подолання наслідків катастрофічних подій.

Практичні розробки стануть в нагоді всім, хто опікується питаннями готовності до надзвичайних ситуацій, само- та допомоги особам, що постраждали внаслідок дії надзвичайних або екстремальних чинників.

Віталій ДУХНЕВИЧ,
завідувач відділу психології
політико-правових відносин
Інституту соціальної
та політичної
психології НАПН України,
кандидат психологічних
наук,
старший науковий
співробітник

Вересень-жовтень 2024. Постаті

Олександр МІХНО,
директор Педагогічного
музею України,
старший науковий
співробітник ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського,
доктор педагогічних наук

**70 років від дня народження
Володимира Панченка (1954-
2019), літературознавця, письменника, педагога, громадського та політичного діяча**

Народився 2 вересня 1954 у с. Демидівка Любашівського району Одеської області. Навчався на філологічному факультеті, потім в аспірантурі Одеського університету. 1979 захистив кандидатську дисертацію «Проблема характеру в її зв'язку зі стильовими тенденціями в сучасній українській прозі», працював доцентом кафедри радянської літератури і літератури народів СРСР Одеського університету.

В 1984–2001 – у Кіровограді (нині Кропивницький): доцент, завідувач кафедри зарубіжної літератури та компаративістики Кіровоградського педагогічного інституту (нині Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка). 1998 захистив докторську дисертацію «Творчість В. Винниченка 1902–1920 рр. у генетичних і типологічних

зв'язках з європейськими літературами».

У 2001–14 – професор кафедри філології, у 2002–07 – віце-президент Києво-Могилянської академії.

Народний депутат України (1990–94). У 1992 привіз із Мужена (Франція) кабінет Володимира Винниченка, який відтоді зберігається у Кіровоградському обласному краєзнавчому музеї. Автор сценаріїв документальних стрічок про Володимира Винниченка, багатьох монографій та посібників: «Юрій Яновський» (1988), «Магічний кристал: сторінки історії українського письменства» (1995), «Володимир Винниченко: парадокси життя і творчості» (2004), «Неубієнна література» (2007), «Кільця на дереві» (2016) та ін.

Започаткував авторську серію посібників для вчителів «Урок літератури». Один із авторів підручника української літератури для 11 класу (1998). У 2007 став засновником та шеф-редактором українського вебпроталу «ЛітАкцент». У 2018–19 видав книги «Повість про Миколу Зерова», «Літературний ландшафт України. ХХ століття», «Сонячний годинник. Книга палігрима», які стали своєрідним підсумком його наукового і життєвого шляху.

Помер 14 жовтня 2019, похований у с. Олексіївка Кропивницького району на Кіровоградщині.

130 років від дня народження Івана Капустянського (1894-1937), літературознавця, журналіста, педагога

Народився 18 вересня 1894 в с. Рокити Кременчуцького району Полтавської області. Навчався в Лубенській і Полтавській (1909–12) духовних семінаріях, Ніжинському історико-філологічному інституті (1912–16). У серпні 1916 мобілізований до армії і направлений до Київського військового училища, а звідти в званні прапорщика – на Південно-Західний фронт. Після демобілізації у 1918 закінчив лекторські курси при Міністерстві народної освіти, став професорським стипендіатом при Київському університеті.

У квітні 1919 переїхав до Прилуки, викладав історію української літератури в місцевому народному університеті, очолював повітовий комітет охорони пам'яток мистецтва та старовини. Засновник та перший завідувач Прилуцького краєзнавчого музею, ініціатор створення музею у колишньому маєтку Галаганів у Сокиринцях, водночас – викладач української мови та літератури у Прилуцькій гімназії.

Від 1923 – у Харкові: аспірант секції української мови науково-дослідної кафедри ім. О. Потебні при Харківському інституті народної освіти (від 1925), водночас – викладач на робітничому факультеті при Харківському технологічному інституті (1923–24, 1933), читав курс лекцій з української літератури. Автор статей у журналах «Шлях освіти», «Знання», «Плужанин» та ін. Завідувач редакційно-бібліографічного відділу Української книжкової палати (1927). Член літературної організації «Плуг».

Основні праці: «Учительство в українській літературі» (1925), «Валеріян Поліщук: Спроба характеристики творчості з портретом, автографом і автобіографією поета та бібліографічним покажчиком» (1925), «Плужанська творчість» (1926), «Лекції з історії української літератури» (1929).

Заарештований у 1935 за

звинуваченням в участі в контрреволюційній терористичній організації та засуджений до п'яти років ув'язнення. Помер 24 листопада 1937 у виправно-трудоному таборі й похований поблизу м. Чиб'ю Республіки Комі, РФ. Реабілітований 1989.

140 років від дня народження Якіма Яреми (1884-1964), психолога, педагога, філософа, літературознавця, мовознавця

Народився 23 вересня 1884 у с. Арламівська Воля Яворівського району Львівської області. Закінчив гімназію у Перемишлі (1903). Навчався на філософському факультеті Львівського та Грацького університетів (1903–08). 1908 склав державний екзамен на вчителя. В 1909–10 – викладач гімназії у Самборі, у 1911–14 – в українській гімназії в Тернополі, де у грудні 1911 – співорганізатор приїзду Івана Франка. Під час Першої світової війни мобілізований в австрійську армію, де потрапив у російський полон (1915) і майже два роки перебував у саратовському таборі для військовополонених. У листопаді 1917 повернувся до Києва, де в грудні 1917 – учасник ліквідації більшовицького заколоту.

З 1918 – у Чехії: здобув у Карловому університеті ступінь доктора філософії за працю «Чеський романтизм і відродження української літератури в Галичині» (1922), у 1923–30 викладав педагогічну психологію, вступ до філософії, експериментальну педагогіку та рефлексологію в Українському

високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі (з 1925 – завідувач кафедри педагогічної психології); директор української гімназії в м. Ржевиця (1925–28).

З 1930 – у Тернополі: вчитель гімназії товариства «Рідна школа», засновник Українського музею товариства «Рідна школа» (1932), який діяв у будинку товариства «Просвіта» (проіснував до 1939, коли його збірку долучили до новоствореного Тернопільського історико-краєзнавчого музею).

Автор праць психолого-педагогічної тематики: «Психографія в школі» (1925), «Педагогічна психологія» (1928), «Проблема несвідомих психічних процесів», (1928) «Психологія та професійний вибір» (1928), «Причинок до характеристики процесів уваги» (1929) та ін. Педагогічній психології відводив роль допоміжної науки у вихованні й навчанні. Завдання вчителя вбачав у вивченні природних задатків учня на основі досягнень індивідуальної та диференційованої психології, психотехніки і психографії. Підтримував ідею психологічного діагностування на підставах наукової психології. Критикував звуження мети освіти до легітимації знання, а школи – до «фабрики атестатів». Метою навчання визначав задоволення потягу до знання, метою виховання – формування загальнолюдських цінностей як надбання національних культур.

Вивчав психологічні аспекти творчості Т. Шевченка (праці «Уява Шевченка», 1914; «Шевченко, людство й Україна», 1921; «Дитячі переживання і творчість Шевченка зі становища психоаналізу», 1932; «Образ дитини в творчості Шевченка», 1960).

Від 1940 – у Львові, де викладав в університеті, працював в Інституті літератури АН УРСР. Під час нацистської окупації викладав у Політехнічному інституті, працював над великим українсько-німецьким словником. У 1950-62 – завідувач кафедри іноземних

мов Львівського зооветеринарного інституту. Дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка (з 1940).

Помер 15 грудня 1964 у Львові.

160 років від дня народження Сергія Шелухіна (1864-1938), державного і громадського діяча, педагога, публіциста

Народився 6 жовтня 1864 у с. Деньги Золотоніського району Черкаської області. Закінчивши Лубенську класичну гімназію, вступив до Київського університету на математичний факультет, згодом навчався на юридичному факультеті. Громадську діяльність розпочав у студентські роки у Києві. Проживаючи в Одесі, входив до Одеської Громади. Упродовж 1890–99 працював на різних посадах у судових установах Єлисаветграда, Кам'янця-Подільського, Кишинєва. З 1902 – член Одеського окружного суду. Викладав у класичних гімназіях теорію права, державне право, російське цивільне право. Цікавився українською філологією. Публікувався на сторінках часописів «Зоря», «Правда», «Літературно-науковий вісник», «Українська хата», «Світло» та ін.

У 1911 в педагогічному журналі «Світло» опублікована праця С. Шелухіна «Значення рідної мови для народності і творчості», яку згодом було випущено окремою брошурую. В статті «Школа за 2000 років до наших часів» («Світло», 1911) виклав історичні факти розвитку шкільної освіти в Європі від часів Давньої Греції до початку ХХ ст. й зокрема акцентував:

«...школа по своїй природі й ріжносторонності та височині своїх завдань повинна бути вільною, як і сам народ, якому вона слугує, і стояти поза всякою політикою та узькими партійними вимогами. Ось через що, коли які політики, партії чи уряди роблять школу своїм знаряддям для своїх власних цілей, то школа от того занепадає, бо це противно її природі».

Член Української Центральної Ради. Із січня 1918 – суддя Генерального суду УНР, із 31 січня 1918 – міністр судових справ УНР. 23 травня – 7 жовтня 1918 – голова української делегації на мирних переговорах між Українською Державою та РСФРР. Із 8 липня 1918 – сенатор Державного сенату Української Держави. За Директорії УНР – міністр юстиції в уряді В. Чехівського, 1919 – член української делегації на Паризькій мирній конференції. 1921–38 – професор кримінального права, 1928–35 – декан факультету права і суспільних наук, 1926–28 і 1935–38 – проректор Українського вільного університету в Празі. 1924–25 – професор Українського високого педагогічного інституту. Один із засновників Українського правничого товариства в Празі.

Помер 25 грудня 1938, похований у Празі.

140 років від дня народження Дмитра Николишина (1884-1950), педагога, письменника, видавця

Народився 28 жовтня 1884 в с. Іванків Борщівського району Тернопільської області. Закінчив Коломийську гімназію (1906). Навчався в

Чернівецькому університеті у Степана Смаль-Стоцького. Після закінчення університету (1910) розпочав педагогічну діяльність, яка тривала з певними перервами до 1950. Спочатку вчителював у Вижницькій гімназії на Буковині, потім у гімназії в Коломиї, у приватній гімназії товариства «Рідна школа». В 1944–46 перебував у Німеччині. В 1946–50 викладав англійську та німецьку мови у Львівському медичному і Дрогобицькому учительському інститутах. Був активним членом «Просвіти» і Наукового товариства імені Т. Шевченка.

У 1914 заснував у Коломиї власне видавництво «Загальна книгозбірня», у якому до 1941 видав 36 книжок: 14 власних, сім – Уляни Кравченко, решта – інших авторів, зокрема підручник «Загальні основи музики» Станіслава Людкевича (1921), а також твори Петра Франка, Юрія Шкрумеляка та ін.

У 1903 дебютував як поет у газеті «Буковина». Автор збірок поезій «Хвилини» (1919), «Світання й сутінки» (1936), драматичних творів «Розладде» (1911), «Маєві акорди» (1919), комедії «Артисти» (1924) та ін. Досліджував світогляд Т. Шевченка і видав книги «Погляди Шевченка на Козаччину» (Коломия, 1914), «Історичні поеми Шевченка» (Коломия, 1 вид., 1914, 2-е – 1921). Автор доповідей на шевченківських святкуваннях: «Пророк і ми» (Коломия, 1929), «Між поетом і царем» (1932), «За поетову ідею» (1934). Докладно проаналізував творчість Андрія Чайковського у книжці «Ювілейний реферат» (Коломия, 1929). В рукописі залишилася книга «Марія Заньковецька. Життєписна повість». Д. Николишину належать переклади українською мовою творів Саллюстія, Овідія, Цицерона, Гете та Мольєра.

10 грудня 1950 заарештований за звинуваченнями в «українському буржуазному націоналізмі». Помер 14 грудня 1950 в застінках тюрми на Лонцького у Львові.

Місто, де ростуть чемпіони

Місто Ізмаїл, що на півдні Одеської області, системно розвиває дитячий спорт та виховує чемпіонів. Працюють заклади позашкільної освіти, громадські об'єднання за видами спорту. Є професіонали, ентузіасти, перемоги, досягнення, а також і проблеми... Але про все по порядку.

Так, на початку вересня на чемпіонаті Європи, що відбувся у Празі, мешканка Ізмаїла, вихованка клубу «Біла тура» Палацу дітей та юнацтва ім. Алли Іванової **Світлана Руссева** (тренер **Ольга Апостолакій**) стала чемпіонкою Європи з класичних шахів серед дівчаток до 10 років.

Лана (саме так називають дівчинку друзі) набрала 7,5 очок з 9 можливих та випередила більше 70 суперниць із різних країн світу! До цієї вершини юна шахистка йшла майже все життя: до першого свого тренера – Ольги Апостолакій, Лана прийшла, коли їй було 4 роки.

Цей успіх – приголомшливий, але очікуваний: 2022 року на континентальному чемпіонаті з шахів у м. Салоніки (Греція) Лана у заліку серед дівчаток до 8 років двічі виборола звання чемпіонки Європи – з близу та рапіду. А минулого року в Греції на шкільному чемпіонаті світу з класичних шахів серед дівчаток до 9 років юна ізмаїльська

шахистка увійшла до десятки найсильніших.

При тому, що вихованці клубу «Біла тура» не вперше беруть участь у континентальних змаганнях з шахів (і старші сестри Лани Руссевої були учасницями таких турнірів у складі національної збірної України), проте успіх Лани – найвищий за досягнутим результатом. Він став можливим завдяки сумлінній праці тренерів, про яких згадала мати нової чемпіонки Європи – **Тетяна Руссева**, серед яких найсупершиї та найголовніший – **Микола Руссев**, тато юної чемпіонки. Вкрай важливою для досягнення успіху стала безмежна підтримка батьків юної шахистки та її сумлінна праця протягом шести років!

Випускниця відділення боксу Ізмаїльської ДЮСШ **Ангеліна Румянцева** стала чемпіонкою Азії 2024 з боксу серед юнаків та дівчат.

Гідна представниця спортивної династії, Ангеліна у складі збірної команди України взяла участь у Чемпіонаті Азії з боксу серед юнаків та дівчат, юніорів та юніорок, що у вересні відбувся в Абу-Дабі (Об'єднані Арабські Емірати). У фіналі вона перемогла представницю Казахстану, розповіла тренер Ангеліни **Луна Румянцева**, та виборола титул чемпіонки Азії з боксу серед юнаків та дівчат.

Ізмаїльські спортсменки взяли «золото» і на чемпіонаті світу з грепплінгу, який відбувся в Астані (Казахстан) 7-13 жовтня й зібрав понад 1300 спортсменів із 30 країн світу вікових категорій U15, U17, U20, дорослих та ветеранів.

Чотири вихованки тренера **Максима Журавльова** (клуб «MMA IZMAIL») у складі збірної України вибороли три «золота».

Владислава Смилянська (с. Матроска, передмістя Ізмаїлу) у віковій групі U15, ваговій категорії до 48 кг посіла перше місце в грепплінгу *гі* (боротьба у кімоно) та стала двократною чемпіонкою світу з грепплінгу у цьому виді.

Катерина Сербова (вікова група U17, вагова категорія до 40 кг) принесла у скарбничку збірної України дві золоті медалі у видах *гі* та *ноу-гі*, та стала абсолютною чемпіонкою світу з грепплінгу-2024. У цьому році Катерина також стала чемпіонкою Європи в обох видах грепплінгу.

...Чи є секрет виховання дітей чемпіонами? Та й ще в умовах повномасштабної воєнної агресії росії проти України?

Відповідь не буде короткою.

Передусім усі успіхи спортсменів – юних та дорослих – завдяки героїчним Силам безпеки та оборони, які борються Україну від російських

загарбників та своєю мужністю й самовідданістю забезпечують продовження спортивного життя та безперервність тренувального процесу.

По-друге, спорт – чудовий вихователь. І безальтернативний антидепресант, що допомагає нашим дітям зростати в умовах війни. Саме спорт дозволяє відчувати себе сильним, здатним здобути бажаний результат, а також отримати допомогу друзів, які завжди поруч.

І ще є умова, що сприяє розкриттю спортивних талантів дітей. Про неї розповіли ізмаїльські волейболісти.

...Цього року Ізмаїльська міська Федерація волейболу відзначила п'ятиріччя заснування. Голова ГО «Ізмаїльська міська федерація волейболу» **Володимир Ратнюк** наголосив, що головним своїм завданням федерація вважає популяризацію та розвиток волейболу – не тільки в місті, а і в регіоні:

– Була мета підняти волейбол – ветеранський, дитячий, юнацький, «молодьожку», залучити силові структури. І вона поступово ставала реальністю. Зрозуміло, що з початком повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну залучення силовиків – на паузі. Але інше продовжує втілюватися в життя.

Щодо популяризації, то передусім це змагання. І волейболісти не втомлюються

проводити турніри, кубки, чемпіонати на майданчиках Палацу спорту, в спортивних залах закладів освіти, на майданчиках біля Діорам та на базі відпочинку «Татару».

– Кожна гра є тією рекламою, яку бачать усі, та яка працює. Коли ми починали, в місті були в наявності шість клубів і стільки само команд, – пригадує секретар федерації **Олександр Купрій**. – А зараз і клубів побільшало, і команди маємо не тільки чоловічі (ветеранські), а й жіночі, дитячі. Повноцінно розвиваємо і «молодьожку». Варто сказати, що донедавна ветерани вигравали у молоді. Якщо спитаєте – чому? – відповідь: у ветеранів сильна та ґрунтовна підготовка, яку час не подолав. А молодь зараз «живе» в гаджетах – там м'язи не на тренуєш! Хоча зараз наша волейбольна молодь сильнішає – і це нормально!

Активісти волейбольного руху розповідають, як Ізмаїл, відомий своїм волейбольним минулим та славетною командою «Портовик», продовжує виїжджати на міжнародні змагання в Молдову, Румунію, Болгарію, а також запрошує на ігри до себе, в Ізмаїл.

– Зараз, в умовах війни, багато планів на паузі, – ділиться Ратнюк. – І грати непросто – багато наших спортсменів захищають Україну від російського

агресора. А запрошувати до себе теж непросто... Але ми не зупиняємося – і займаємося тими проблемами, які наразі маємо можливість вирішувати. Якби не війна, все було б ще активніше та масштабніше!

...А своїм головним досягненням за перші п'ять років роботи Ізмаїльська федерація волейболу вважає відкриття дитячої (шкільної) ліги Бессарабського волейболу. Її було відкрито на початку жовтня – і учасниками перших змагань стали юні спортсмени українського Приднув'я.

– Дитяча ліга – те, до чого ми йшли останні п'ять років, – зізнається ветеран, активіст та тренер з волейболу **Олександр Панкратенков**. – Ветерани стають поважнішими, «молодьожка» набуває статус ветеранів, а на їхнє місце приходять спортсмени, які ростуть у дитячій лізі та за три-п'ять років стають волейболістами. Дитяча ліга – це наша база. Це – передумова розвитку спорту.

За всім цим – робота, яку стороння людина не уявляє. Так, треба знайти дітей, які мають здібності від природи. Чи то бажать грати та «на характер» будуть тренуватись, доки не навчаться всьому. Необхідно, щоб ці діти мали не лише бажання займатися спортом, але й стан здоров'я, який це дозволяє. «А після Чорнобиля стан

здоров'я дітей погіршився, – додає Олександр Купрій. – І зараз на уроках фізкультури більшає тих, хто має спецгрупу. Про які тренування може йтися?»

– Коли діти приходять на перші тренування, то важко долають перше коло по залу, – зауважує Олександр Панкратенков. – Хоча за чотири-п'ять місяців тренувань сил вистачає на дві години занять і більше!

А ще є питання, де тренуватися, що визначає, скільки дітей будуть займатися обраним видом спорту.

– Нам не вистачає майданчиків, – зізнається Олександр Купрій. – Ми орендуємо площі – в той час, що нам пропонують, і на той час, що нам визначають.

Волейболісти готові брати участь у підготовці майданчиків, допомагають, коли це потрібно, – й продовжують проводити змагання, щоб і ветерани не втрачали бажання та сили виходити на поле, і діти відклали гаджети та брали в руки м'яча, щоб пограти у волейбол.

– До нашої громадської організації готові долучитися волейболісти з сусідніх міст та населених пунктів Ізмаїльського та Болградського районів, – продовжує Володимир Ратнюк. – Вони бачать, що у нас тут є діяльність. Є розвиток. Є

перспектива. По закінченні війни взагалі все буде кипіти!

Розповідаючи про плани та успіхи, представники керівництва федерації підкреслюють, що без допомоги все було б набагато скромніше: «Є друзі, які допомагають постійно. Є спонсори, і тут склад змінюється. Є волейболісти – члени федерації, – кожен робить все, що може, щоб плани працювали, а мрії здійснювались. І є допомога з боку адміністрації міста, яка є суттєвою та постійною. Нас чують, розуміють, підтримують».

...До слова, секрет успіхів волейболістів, схоже, визначив заступник Ізмаїльського міського голови **Сергій Лузанов** на відкритті блиц-турніру ветеранських команд: «Міська федерація волейболу впевнено йде до титулу організації, що займає найактивнішу позицію щодо проведення змагань в нашому місті».

Міркуємо, що це стосується і всього Ізмаїла – міста, де – попри всі виклики війни – ростуть чемпіони.

Ірина КОРОЛЬКОВА,
член НСЖ України,
м. Ізмаїл Одеської обл.

Освіта
і
суспільство

Всеукраїнська
газета

Засновник та видавець Громадська організація «Освіта і суспільство». Передплатний індекс 76016.

Свідоцтво: КВ № 23255-13095Р. Адреса: 03148, м. Київ, вул. Петра Курінного, 2-А, тел. (067) 49-111-39.

Головний редактор *Лідія Ткаченко*. E-mail: osvitaisustvo@gmail.com.

Друк ФОП Просянникова О.В., 21027, а/с 8825, вул. Немирівське шосе, 62а. Тел.: 0 (800) 33-00-90

Наклад 1000 екз. Замовлення № 8085. Підписано до друку 31.10.2024. Ціна договірна.

Усі права видавця захищено. Передрук матеріалів можливий за письмового погодження з редакцією.

Редакція не рецензує і не повертає рукописів. Редакція залишає за собою право на коректування

і внесення змін у надісланий матеріал. За достовірність відповідає автор.